

ΣΛΟΒΕΝΟΙ-ΣΛΟΒΕΝΙΑ

εισαγωγή

- Οι Σλοβένοι είναι ένας ολιγάριθμος λαός σλαβικής καταγωγής.
- 8^{ος} -20^{ος} αι. ενσωματωμένοι σε άλλα πολυεθνικά κράτη
- Χώρος εγκατάστασής 6^ο-7^ο αι.: πέρασμα από την παννονική πεδιάδα προς την Αδριατική και από την Κεντρική Ευρώπη προς την Ιταλία.
- β' μισό του 8^{ου} αι. ο χώρος εγκατάστασής τους: η πατρίδα ενός πολυάριθμου γερμανόφωνου πληθυσμού.
- Οι Σλοβένοι με μόνο στοιχείο τη γλώσσα τους κατάφεραν κατά τους δύο τελευταίους αιώνες να εξελιχθούν σε ξεχωριστό έθνος με ιδιαίτερο πολιτισμό.

Η αλλοίωση του σλοβενικού στοιχείου

- Εποικισμός: Ένα μέρος των Σλοβένων εκγερμανίστηκε: ως τα τέλη του 15^{ου} αι. οι εγκαταστάσεις στο βόρειο τμήμα της Καρινθίας και της Στυρίας σχεδόν εξαφανίστηκαν.
- Στα νοτιότερα τμήματα η διείσδυση των εποίκων ήταν μικρότερη.
- Αυτή η γλωσσική γραμμή του 15^{ου} αι. διατηρήθηκε σχεδόν अपαράλλακτη ως τα τέλη του 19^{ου} αι.
- Άλλο αρνητικό: διοικητικός κατακερματισμός των εγκαταστάσεων
- Συνέπεια: η καθυστέρηση διαμόρφωσης εθνικού αισθήματος στους Σλοβένους.

Η συμβολή των Σλοβένων-ρωμαιοκαθολικών ιερέων

- Έως το β' μισό του 18^{ου} αι. οι έννοιες «σλοβενικό έθνος» και «σλοβενική γλώσσα» είχαν ασαφές περιεχόμενο.
- Η συνείδηση των Σλοβένων ότι αποτελούν μία γλωσσική ενότητα, η οποία διαμορφώθηκε κατά την περίοδο της Μεταρρύθμισης, αδυνάτισε στην Αντιμεταρρύθμιση με αποτέλεσμα η γραπτή γλώσσα που είχε δημιουργηθεί στην Μεταρρύθμιση να κινδυνεύει με εξαφάνιση.
- Στην αποτροπή του κινδύνου αυτού σημαντικό ρόλο έπαιξε η μερίδα των μορφωμένων Σλοβένων-ρωμαιοκαθολικών ιερέων.
- Η διαμόρφωση εθνικής σλοβενικής συνείδησης έλαβε φιλολογικό χαρακτήρα.

Ο μετασχηματισμός σε έθνος

- Ευνοϊκή για την ανάπτυξη της σλοβενικής γλώσσας υπήρξε η περίοδος 1805-1813, όταν ένα μεγάλο μέρος σλοβενικών περιοχών βρέθηκαν κάτω από την κυριαρχία των Γάλλων.
- Τα μέτρα που έλαβε η Αυστρία μακροπρόθεσμα προκάλεσαν την κοινωνική διαστρωμάτωση των Σλοβένων, τη δημιουργία μιας δικής τους πνευματικής ελίτ και προήγαγαν τη διαδικασία της εθνικής αφύπνισης.

Οι τάσεις της εθνικής αφύπνισης

- Στην εθνική αφύπνιση των Σλοβένων, που κάνει την εμφάνισή της στη δεκαετία του 1830, διακρίνονται 3 διαφορετικές τάσεις:
- Α) Η τάση των συντηρητικών.
- Β) Η φιλελεύθερη ομάδα με ηγέτη τον ποιητή Franz Prešeren.
- Γ) Οι οπαδοί του Ιλλυρισμού.

«Ενωμένη Σλοβενία»

- Η επαναστατική περίοδος 1848/1849 προκάλεσε τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος του σλοβενικού κινήματος από το γλωσσικό και πολιτιστικό ζήτημα στη διακήρυξη πολιτικών αιτημάτων.
- «Ενωμένη Σλοβενία»
- Μία ενιαία Σλοβενία με καθεστώς βασιλευομένης δημοκρατίας που θα αποτελούσε συστατικό μέρος της αυστριακής αυτοκρατορίας ήταν η πολιτική λύση που προωθούσε το πρόγραμμα αυτό.
- Ωστόσο, η συγκεκριμένη πρόταση ήταν ανεφάρμοστη.
- Στα τέλη της δεκαετίας του 1860 η εθνική κίνηση αφύπνισης των Σλοβένων έλαβε μαζικό χαρακτήρα.

Πνευματική αφύπνιση

- Σε αντίθεση με το πολιτικό-εδαφικό ζήτημα, το κίνημα αφύπνισης των Σλοβένων στον πολιτιστικό και γλωσσικό τομέα έφτασε σε πολύ ικανοποιητικά επίπεδα.
- Στις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αι., οι Σλοβένοι αστοί και οι λόγιοι υιοθέτησαν τις ιδέες του κινήματος αφύπνισης και ταυτίστηκαν με αυτές.
- Σταμάτησαν τότε να γράφουν και να μιλούν γερμανικά ή ιταλικά και έγιναν οι φορείς της σλοβενικής εθνικής συνείδησης.

Η αποξένωση Αυστριακών-Σλοβένων

- Η άρνηση των Αυστριακών να ενδώσουν στις πολιτικές απαιτήσεις των Σλοβένων αποξένωσε τους τελευταίους από τους Αψβούργους.
- Από τις αρχές του 20^{ου} αι. οι διαφορές ανάμεσα στους δύο λαούς άρχισαν να παίρνουν χαρακτήρα αντιπαράθεσης.

Η μεταστροφή

- Παρά τις αντιπαραθέσεις με την Αυστροουγγαρία, η πολιτική των σλοβενικών κομμάτων δεν ήταν ούτε ενιαία ούτε σταθερή.
- Το ότι τελικά η φιλοαυστριακή θέση άλλαξε σε γιουγκοσλαβική οφείλεται σε δύο δεδομένα της περιόδου του Α΄ Π.Π.: α) στους πολιτικούς διωγμούς των Σλοβένων, που συνοδεύονταν από ωμό εκγερμανισμό και β) στις εδαφικές απαιτήσεις των Ιταλών σε περιοχές με σλοβενικό πληθυσμό.

Η στάση των Σλοβένων στο κράτος των Γιουγκοσλάβων

- Οι Σλοβένοι πολιτικοί πέτυχαν να εκμεταλλευτούν στο έπακρο τις δυνατότητες που τους προσφέρονταν.
- Οι Σλοβένοι δεν επεδίωκαν μία Μεγάλη Σλοβενία.
- Επιπλέον, επειδή η σλοβενική γλώσσα διέφερε πολύ από τη σερβοκροατική δεν ήταν δυνατή η κάλυψη κρατικών θέσεων στη Σλοβενία από Σέρβους αξιωματούχους. Αντίθετα, οι μορφωμένοι, με πείρα στη διοίκηση και δίγλωσσοι ή τρίγλωσσοι Σλοβένοι μπορούσαν να στελεχώνουν κρατικές υπηρεσίες χωρίς πρόβλημα.
- Τέλος, οι Σλοβένοι δεν αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο αφομοίωσης.

Η Σλοβενία ως ομόσπονδο κράτος της Γιουγκοσλαβίας

- Η ίδρυση της Ομόσπονδης Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας το 1945 σήμαινε για τη Σλοβενία τη μεγαλύτερη ως τότε αναγνώριση της κρατικής και εθνικής της οντότητας.
- Η Σλοβενία απέκτησε τα δικά της κρατικά σύμβολα, ενώ η σλοβενική γλώσσα αναγνωρίστηκε ως μία από τις τρεις επίσημες γλώσσες του ομόσπονδου κράτους. Η αυτονομία της στον πολιτιστικό και εκπαιδευτικό τομέα ήταν αναγνωρισμένη, αν και μόνο σε επίπεδο κρατικών αποφάσεων.
- Οι Σλοβένοι διέθεταν σε όλα τα κλιμάκια εξουσίας δικούς τους ανθρώπους, συχνά μάλιστα περισσότερους από όσους αναλογούσαν στην αριθμητική τους δύναμη.

Γλώσσα

- Οι Σλοβένοι διατήρησαν τη γλώσσα τους, που τους βοήθησε να διατηρήσουν την ξεχωριστή τους οντότητα.
- Μόλις κατά τον 16^ο αι., στη Μεταρρύθμιση, διαμορφώθηκε η γραπτή σλοβενική γλώσσα.
- Το επιμορφωτικό έργο του V. Vodnik (1758-1819) και η συγγραφή του έργου *Γραμματική της σλοβενικής γλώσσας στην Καρνία, Καρινθία και Στυρία*, το 1808, από τον Σλοβενό γλωσσολόγο J. Koritar (1780-1844) εξύψωσαν και πλούτισαν τη σλοβενική γλώσσα.
- Υπερεθνικό παραμένει το έργο ενός άλλου κορυφαίου Σλοβενού σλαβολόγου του Franz Miklosich (1813-1891).
- Η σλοβενική λογοτεχνική γλώσσα βασίζεται στις διαλέκτους της Καρνίας/Καρνιόλας και το λεξιλόγιό της έχει επιρροές από τη γερμανική, ιταλική, σερβοκροατική και τσεχική γλώσσα.
- Σήμερα η σλοβενική γλώσσα καλλιεργείται συνειδητά και επιμελώς.
- Εκτός από τους κατοίκους της Σλοβενίας, τη γλώσσα μιλούν 100.000 Σλοβένοι στην Ιταλία, 60.000 στην Αυστρία και 10.000 στην Ουγγαρία.

ΚΡΟΑΤΕΣ-ΚΡΟΑΤΙΑ

Η εγκατάσταση

- Άφιξη Κροατών στο α' μισό του 7^{ου} αι. από το χώρο των Καρπαθίων.
- «Φοιδεράτοι» του Βυζαντίου.

Οι επιπτώσεις της τουρκικής κατάκτησης

- Οι επιπτώσεις της τουρκικής κατάκτησης:
- Α) Εκτεταμένες δημογραφικές αλλαγές.
- Β) Θύλακες κροατικής διασποράς στη σημερινή Σλοβακία (πρώην Άνω Ουγγαρία), στη νοτιοανατολική Τσεχία, στην Αυστρία, στη Ρουμανία και στην Ιταλία.
- Γ) Υπέρμετρη αύξηση της αγγαρείας για τους αγρότες με αποτέλεσμα την εκδήλωση κοινωνικών αναταραχών από τα μέσα του 16ου αιώνα.

Ο Ιλλυρισμός

- Ο Ιλλυρισμός ήταν ένα πρόγραμμα γλωσσικής, πνευματικής και εθνικής αναγέννησης.
- Η επιλογή της ονομασίας «ιλλυρικός», σκοπό είχε να υπερκεράσει τον εδαφικό, πολιτικό και γλωσσικό κατακερματισμό των Κροατών.
- Ο Ιλλυρισμός αναπτύχθηκε μεταξύ των ετών 1835-1848. Φορέας του ήταν ένα λεπτό κοινωνικό στρώμα μορφωμένων κυρίως αστών και κληρικών Κροατών, και πολύ λιγότερο Σλοβένων και Σέρβων, που ζούσαν στα κροατικά εδάφη.
- Αρχικά ήταν ένα κίνημα με χαρακτήρα φιλολογικό.

Ο Ιλλυρισμός

- Από τη δεκαετία του 1840 άρχισε η προβολή των ιδεών του Ιλλυρισμού σε πολιτικό επίπεδο.
- Οι ιδέες του Ιλλυρισμού εκφράστηκαν μόνο στην επιθυμία της εδαφικής και, πολιτικής ενοποίησης των Κροατών (της Δαλματίας, της Ιστρίας, της πόλης Rijeka, της στρατιωτικής ζώνης, της Κεντρικής Κροατίας και της Σλαβονίας) σε μια ενιαία οντότητα, καθώς και στο αίτημα της ισότητας Κροατών και Ούγγρων.
- 1868: Nagodba: παραχωρούσε στους Κροάτες μερική αυτονομία, αναγνώριζε τα εδάφη της Δαλματίας και της στρατιωτικής (μεθοριακής) ζώνης ως αναπόσπαστα μέρη της Κροατίας και επέτρεπε τη χρήση της κροατικής ως επίσημης γλώσσας στους τομείς της κροατικής αρμοδιότητας.

Ο γιουγκοσλαβισμός

- Η κοινή γλώσσα και η κοινή πολιτιστική δραστηριότητα θα οδηγούσαν βαθμιαία στην κρατική ενότητα οργανωμένη πάνω σε ομοσπονδιακή βάση: γιουγκοσλαβισμός (δεκαετίες 1860 και 1870).
- Κύριος εκφραστής του: Josip Juraj Strossmayer (1815-1905).
- Ως πρόεδρος του Εθνικού κόμματος επιδίωκε την οργάνωση της Αυστροουγγρικής μοναρχίας σε ομοσπονδία.
- Η ιδέα του γιουγκοσλαβισμού δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα.
- Οι Σέρβοι αυτόνομοι.
- Οι Σλοβένοι είχαν ήδη διαμορφώσει τη δική τους φιλολογική γλώσσα.
- Οι Βούλγαροι δεν είχαν επηρεαστεί από τις ιδέες του γιουγκοσλαβισμού.
- Η ύπαρξη εθνικών εγωισμών δεν ευνοούσε τον γιουγκοσλαβισμό.
- Η πολιτική λύση της ομοσπονδοποιημένης Αυστροουγγαρίας προσέκρουε στον συγκεντρωτισμό των Αυστριακών και των Ούγγρων, ενώ η ιδέα του κοινού κράτους με τους Σέρβους συγκρούεται με την ιδεολογία των τελευταίων για μια μεγάλη Σερβία.
- Μόνο στον τομέα της γλώσσας υλοποιήθηκε η ιδέα του γιουγκοσλαβισμού.

Η κροατο-κεντρική θεωρία

- Προωθούσε την ιδέα της πλήρους κυριαρχίας, εθνικής και κρατικής, της «Μεγάλης Κροατίας», από το Μαυροβούνιο ως τις Άλπεις και από τον Δούναβη ως την Αδριατική.
- Η ιδεολογία αυτή δε θεωρούσε τον πολιτισμό και τη γλώσσα ως βάση της κροατικής εθνικής ταυτότητας.
- Αντίθετα, υποστηρίχθηκε ότι η κρατική υπόσταση αποτελούσε το στοιχείο εκείνο που ένωνε τους Κροάτες σε έθνος.
- Ο μεγαλοκροατισμός οδηγούσε μοιραία σε σύγκρουση με παρόμοιες ιδέες της σερβικής πλευράς και συνεπώς χαρακτηριζόταν από έντονο αντισερβισμό.
- Εκφραστής και φορέας του προγράμματος αυτού ήταν το Κόμμα του Δικαίου με καθοδηγητές τους A. Starcevic και E. Kvaternik.

Η δημιουργία της Νοτιοσλαβικής επιτροπής

- Το μεγαλύτερο πρόβλημα της πολιτικής ζωής της Κροατίας ήταν η εφαρμογή, από την Ουγγαρία της συμφωνίας του 1868.
- Η συνεχώς αυξανόμενη κυκλοφορία ριζοσπαστικών ιδεών στη δημόσια ζωή της Κροατίας οδήγησε στην περίοδο 1912-1914 σε αλλεπάλληλες απόπειρες δολοφονίας ανώτερων δημοσίων αξιωματούχων της Κροατίας και στην καταφυγή πολλών στελεχών στο εξωτερικό, στο Παρίσι και στο Λονδίνο.
- Οι τελευταίοι δημιούργησαν τη λεγόμενη «Νοτιοσλαβική επιτροπή», της οποίας ο πρόεδρος θα υπογράψει το 1917 στην Κέρκυρα, στο όνομα των Κροατών, την κοινή διακήρυξη με τους Σέρβους για τη δημιουργία της Νοτιοσλαβίας (= Γιουγκοσλαβίας).
- Συμφωνήθηκε τότε η δημιουργία ενός κράτους Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων.
- Σύμφωνα με τη Διακήρυξη αυτή η δημιουργία του κράτους εμφανιζόταν ως ένωση του έθνους σε έναν δεδομένο γεωγραφικό χώρο.
- Δυστυχώς για τους Κροάτες στην Κέρκυρα δε συζητήθηκε το θέμα της εσωτερικής διάρθρωσης του νέου κράτους.

Το Βασίλειο των Σλοβένων, Κροατών και Σέρβων

- Τον Οκτώβριο του 1918, συστήθηκε στο Ζάγκρεμπ Εθνικό συμβούλιο. Αυτό διακήρυξε την προσχώρηση στο *Κράτος των Σλοβένων, Κροατών και Σέρβων*.
- Στη Σερβία δεν υπήρχε πρόθεση για διατήρηση ισότητας με τους Κροάτες.
- Οι Κροάτες έσπευσαν να συμφωνήσουν με τη σερβική πλευρά, χωρίς να ζητήσουν εγγυήσεις.
- Στη νέα κρατική οντότητα, το *Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων*, προσχώρησε και το Μαυροβούνιο.
- Η επίσημη ανακήρυξη του νέου βασιλείου έγινε την 1.12.1918 στο Βελιγράδι.
- Με τη συνθήκη του Rapallo του 1920 περιήλθε στο κράτος αυτό ολόκληρη σχεδόν η Δαλματία και η ένωση των νότιων Σλάβων κατέληξε να είναι στην ουσία η επαύξηση του σερβικού κράτους.

Η γλώσσα από τον 9^ο-19^ο αι.

- Από τον 9ο αιώνα ήταν σε γραπτή χρήση η παλαιοσλαβική εκκλησιαστική γλώσσα.
- Η γλώσσα εμπλουτιζόταν βαθμιαία με εκφράσεις από τα ομιλούμενα ιδιώματα με αποτέλεσμα να γίνει σχεδόν δημοτική κροατική, η οποία γραφόταν με λατινική ή και σπανιότερα με κυριλλική γραφή.
- Στον κοσμικό και στον θρησκευτικό τομέα, εκτός από την κροατική κυριάρχησε από νωρίς η λατινική γλώσσα.
- Η λατινική ήταν και η επίσημη γλώσσα της πολιτικής, της διοίκησης και της επαφής με τους Ούγγρους και τους άλλους λαούς του ουγγρικού και αψβουργικού στέμματος έως το 1847.
- Στις παράκτιες πόλεις και στα νησιά, που ήταν μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα κάτω από τη βενετική κυριαρχία, συχνή και διαδεδομένη ήταν η χρήση της ιταλικής.
- Η Κροατία έχει να επιδείξει από τον ύστερο μεσαίωνα και ένα δεύτερο πολιτισμικό κέντρο το Ζάγκρεμπ όπου ευρέως διαδεδομένη ήταν και η γερμανική.

Η κροατική γλώσσα

- Αυτή η γλωσσική πραγματικότητα της πολυγλωσσίας δεν προκαλούσε συγκρούσεις στην πολυεθνική αυστροουγγρική μοναρχία.
- Η κατάσταση άρχισε να αλλάζει από τα τέλη του 18ου αιώνα.
- Στην πρόταση της αυστριακής αυλής να εισαχθεί, για λόγους διευκόλυνσης στις καθημερινές συναλλαγές, η γερμανική γλώσσα σε ολόκληρη την επικράτεια της μοναρχίας ως γλώσσα της διοίκησης, οι Ούγγροι απάντησαν αρνητικά.
- Στην Κροατία η γλωσσική κατάσταση ήταν πολύ πιο περιπλοκή, διότι δεν υπήρχε μια «έτοιμη για χρήση» κροατική γλώσσα.

Το κίνημα του Ιλλυρισμού

- Για να μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά ο κίνδυνος του εξουγγρισμού, έπρεπε πρώτα να δημιουργηθεί η γλωσσική ενότητα.
- Μόλις από την αρχή της τέταρτης δεκαετίας του 19ου αιώνα μια ομάδα μορφωμένων νέων άρχισε, στο πλαίσιο του Ιλλυρισμού να κινείται προς αυτή την κατεύθυνση.
- Η ομάδα αυτή πρέσβευε τη δημιουργία μιας γλώσσας που θα μπορούσε να γίνει συγχρόνως γλώσσα όλων των νότιων Σλάβων.
- Το στόχο τους πίστευαν ότι θα πετύχαιναν οι Ιλλυριστές με το να χρησιμοποιήσουν τα στο-καβικά ιδιώματα ως βάση για τη γλωσσική μεταρρύθμιση.

Η δημιουργία της σερβοκροατικής

- Μετά την άρνηση των Σλοβένων να αποκηρύξουν τη γλώσσα τους προς όφελος μιας κοινής νοτιοσλαβικής και την απαγόρευση του Ιλλυρισμού από τις αυστριακές αρχές το 1843, ο στόχος για μια κοινή γλώσσα των νότιων Σλάβων εγκαταλείφθηκε.
- Κατέστη όμως δυνατή η προσέγγιση Κροατών και Σέρβων στο θέμα της κοινής γλώσσας.
- Το 1850, έλαβε χώρα ανάμεσα στους Σέρβους και στους Κροάτες μια συμφωνία για την καθιέρωση μιας λόγιας γλώσσας, δηλαδή της στο-καβικής λαλιάς με ije-je προφορά, που αναγορεύτηκε σε δεσμευτική σερβοκροατική (κροατοσερβική) γλώσσα.
- Η πρόταση του Gaz διατηρούσε τις παλαιότερες πτωτικές καταλήξεις, διότι αυτές θα διευκόλυναν τους Σλοβένους να υιοθετήσουν τη «νοτιοσλαβική» γλώσσα.
- Αντίθετα, η πρόταση του Κάρατζιτς βασιζόταν στους τομείς του λεξικού και της γραμματικής, αποκλειστικά στα ομιλούμενα ιδιώματα της κεντρικής Σερβίας.
- Οι διαφορές υπήρχαν και στα προτεινόμενα ορθογραφικά συστήματα: ο Gaz ήθελε ετυμολογική, ενώ ο Κάρατζιτς φωνητική ορθογραφία.

Η κοινή γλώσσα

- Η εφαρμογή αυτής της συμφωνίας της Βιέννης δεν ήταν εύκολη υπόθεση, διότι η γνώση της συγκεκριμένης γλώσσας μπορούσε να αποκτηθεί μόνο μέσω εκμάθησης.
- Η επικράτησή της συνάντησε δυσκολίες και από το γεγονός ότι μόλις από το 1918 οι δύο αυτοί λαοί άρχισαν να ζουν σε ένα κοινό κράτος.
- Τα δεδομένα αυτά επηρέασαν την επίτευξη της μέγιστης δυνατής προσέγγισης.

ΣΕΡΒΟΙ-ΣΕΡΒΙΑ

- Ο αυτοκράτορας Ηράκλειος (610-641) εγκατέστησε τους Σέρβους μετά το έτος 626 μ.Χ. στα Βαλκάνια ως συμμάχους.
- Οι Σέρβοι εγκαταστάθηκαν στις περιοχές του σημερινού Μαυροβουνίου-Έρζεγοβίνης, της νοτιοδυτικής Σερβίας και του Κοσοβου, ενώ προς προς βορρά έφτασαν έως τον ποταμό Σάβο.
- Στα τέλη του 9ου με αρχές του 10^{ου}: δημιουργία δύο πολιτικών κέντρων: της Διοκλείας και της Ρασκίας.

Ο Στέφανος Νεμάνια

- Ο Στέφανος Νεμάνια στα 1166-68 έγινε μεγάλος ζουπάνος από τον βυζαντινό αυτοκράτορα Μανουήλ Α' (1143-1180).
- Το γεγονός αυτό ωστόσο δεν τον εμπόδισε να στασιάσει εναντίον των Βυζαντινών στα 1171/72.
- Μετά το θάνατο όμως του Μανουήλ (1180) ο Στέφανος Νεμάνια συμμάχησε με τους Ούγγρους και άσκησε μια επεκτατική πολιτική σε βάρος του Βυζαντίου.
- Στον Γερμανό αυτοκράτορα Φρειδερίκο Βαρβαρόσα ο Νεμάνια προσέφερε υποταγή και στρατιωτική βοήθεια εναντίον του Βυζαντίου.
- Ο Ισαάκιος Β' Άγγελος (1185-1195) συνέτριψε τον Νεμάνια το 1190.
- Σύμφωνα με τη συνθήκη ειρήνης, που ακολούθησε, η Σερβία αναγνωρίστηκε, παρά την ήττα, ως ανεξάρτητη οντότητα και διατήρησε τις κατακτήσεις εκείνες που είχε πραγματοποιήσει πριν από το έτος 1189. Η συμφωνία αυτή επισφραγίστηκε με μία επιγαμία ανάμεσα στον δευτερότοκο γιο του Νεμάνια και την Ευδοκία, ανιψιά του αυτοκράτορα.
- Το 1196 παραιτήθηκε ο Στέφανος από το θρόνο και εισήλθε ως μοναχός Συμεών στη μονή Studenica, την οποία είχε ιδρύσει ο ίδιος. Σύντομα όμως έφυγε για το Άγιον Όρος, όπου μόναζε ο μικρότερος του γιος Σάββας. Μαζί δημιούργησαν εκεί τη μονή Χιλανδαρίου, όπου πέθανε ο Στέφανος-Συμεών στις αρχές του 1200.

Η επέκταση επί Δουσάν

- Επί Στεφάνου Δουσάν (1331-1355, από το 1346 τσάρος) ολοκλήρωσε η Σερβία την πορεία της σε ισχυρότατη δύναμη των Βαλκανίων.
- Η αυτοανακήρυξη του Δουσάν σε «αυτοκράτορα Σέρβων και Ελλήνων», το 1346, έδειχνε καθαρά την πρωταρχική επιδίωξη του Δουσάν: την κατάκτηση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, ή την ανανέωση της ως σερβοελληνικής.
- Στις επιτυχίες του Δουσάν συνέβαλαν τα ποικίλα προβλήματα που αντιμετώπιζε το Βυζάντιο.
- Η Βουλγαρία μετά τη μάχη του Βελμπούζντ (1330) έκλεισε ειρήνη με τον Δουσάν.
- Ο Δουσάν κατάφερε να διπλασιάσει σχεδόν την έκταση του κράτους του.
- Η ευκολία των κατακτήσεων συνετέλεσε ώστε να συλλάβει την ιδέα της κατάκτησης της Βασιλεύουσας.
- Τελικά, η μη πραγματοποίηση του τελευταίου αυτού στόχου οφείλεται, πιθανώς, στην έλλειψη δικού του στόλου, χωρίς τον οποίο η Πόλη παρέμενε απόρθητη.

Ο Στέφανος Δουσάν αυτοκράτορας

- Μετά την κατάκτηση των Σερρών ο Δουσάν αυτοανακηρύχθηκε αυτοκράτορας της «Σερβίας και της Ρωμανίας».
- Ο Δουσάν γνώριζε ότι τη νομιμότητα της πράξης αυτής εξασφάλιζε μόνο η έγκριση της Εκκλησίας, δηλαδή η στέψη του από τον πατριάρχη.
- Έτσι, προήγαγε τον Σέρβο Αρχιεπίσκοπο Ιωαννίκιο σε «πατριάρχη Σέρβων και Ελλήνων». Στη συνέχεια, ο τελευταίος σε μια λαμπρή τελετή στις 16 Απριλίου 1346 την Κυριακή του Πάσχα τον έστεψε αυτοκράτορα στα Σκόπια παρουσία του πατριάρχη της Βουλγαρίας, του αρχιεπισκόπου της Αχρίδας, εκπροσώπων του Αγίου Όρους, κλήρου και ευγενών.
- Ο οικουμενικός πατριάρχης αφόρισε τον Δουσάν, τον σέρβο πατριάρχη καθώς και τη σερβική Εκκλησία.
- Η επαφή μέσω των κατακτημένων βυζαντινών εδαφών με τη μακρά βυζαντινή παράδοση στον πολιτικό, διοικητικό, νομικό και πολιτισμικό τομέα σήμανε και τον εκτεταμένο και έντονο εκβυζαντινισμό και εξελληνισμό του σερβικού κράτους.

Οι συνέπειες της τουρκικής κατάκτησης

- Η τουρκική κατοχή της Σερβίας κράτησε περίπου τρεισήμισι αιώνες.
- Η μέχρι τότε πολιτιστική και κοινωνική εξέλιξη των Σέρβων διακόπηκε βίαια και οι Σέρβοι στερήθηκαν την κρατική τους υπόσταση.
- Έλαβαν χώρα τεραστίας έκτασης δημογραφικές και εθνογραφικές αλλαγές και εντατικοποιήθηκαν και διευρύνθηκαν οι πολιτισμικές και οικονομικές διαφορές στα επιμέρους διαμερίσματα του σερβικού χώρου.
- Οι Σέρβοι στερήθηκαν την αριστοκρατική τάξη τους.
- Αποκλείστηκαν επίσης από τις εξελίξεις στην υπόλοιπη Ευρώπη.
- Οι τουρκικές κατακτήσεις σήμαναν επίσης τη φυσική εξόντωση ή την πώληση πολλών Σέρβων αιχμαλώτων και τη διαφυγή πολλών κατοίκων σε μέρη ακόμη ελεύθερα από Τούρκους.
- Με αυτόν τον τρόπο οι Σέρβοι εγκαταστάθηκαν στην ανατολική Ερζεγοβίνη, τη Σλαβονία, τη Δαλματία και σε άλλες περιοχές με πληθυσμό κυρίως κροατικό και ρωμαιοκαθολικό.

Αιτίες της επανάστασης

- Η ανάπτυξη της κτηνοτροφίας και του ζωεμπορίου στο πασαλίκι δημιούργησαν ένα μικρό μεν, αλλά εύπορο στρώμα ζωεμπόρων, οι οποίοι αναλάμβαναν το αξίωμα του προκρίτου (του knez) στα χωριά τους.
- Οι αυστροτουρκικοί πόλεμοι του 18ου αιώνα, στους οποίους συμμετείχαν κάθε φορά και στρατιωτικά σώματα από Σέρβους εθελοντές, σήμαιναν για τους τελευταίους και απόκτηση πείρας στο χειρισμό των όπλων.
- Οι Σέρβοι της νότιας Ουγγαρίας λειτούργησαν για τους Σέρβους του πασαλικίου ως μεσολαβητές και στον πολιτιστικό τομέα.
- Ο θεσμός της τοπικής αυτοδιοίκησης συνέχισε να υφίσταται και μετά την αποχώρηση των Αυστριακών και συνετέλεσε στη δημιουργία ενός στρώματος στελεχών σερβικής καταγωγής με διοικητική πείρα.
- Η παρακμή της τουρκικής κεντρικής εξουσίας επεκτάθηκε και στο πασαλίκι του Βελιγραδίου, όπου και εκφράστηκε με περιπτώσεις ανυπακοής των γενιτσάρων απέναντι στον πασά του Βελιγραδίου. Η αναρχία αυτή και η παραμεθόρια θέση του πασαλικιού ανάγκασαν τον μεταρρυθμιστή σουλτάνο Σελίμ Γ' (1788-1807) να παραχωρήσει στην οθωμανική αυτή επαρχία το δικαίωμα της τοπικής αυτοδιοίκησης και ν' αποσύρει από εκεί τους γενιτσάρους (1791). Οι τελευταίοι υποχώρησαν στο γειτονικό πασαλίκι Βιδινίου (στη σημερινή ΒΔ Βουλγαρία), απ' όπου όμως πραγματοποιούσαν επιθέσεις στην παλιά τους έδρα. Το γεγονός αυτό ανάγκασε τον πασά του Βελιγραδίου να επιτρέψει τον εξοπλισμό των Σέρβων του πασαλικιού.

Η αυτονόμηση της Σερβίας

- Από τα τέλη του 1815 και έως το 1834 κατάφερε ο Ομπρένοβιτς σταδιακά, να οδηγήσει τη χώρα σε πλήρη αυτονομία στο πλαίσιο του τουρκικού κράτους και στην εδαφική της επέκταση κατά περίπου ένα τρίτο.
- Με αυτή την πολιτική της διπλωματίας και των συμβιβασμών απέναντι στην Πύλη και τις Μεγάλες Δυνάμεις, ιδιαίτερα τη Ρωσία, απέσπασε η Σερβία του Ομπρένοβιτς μια σειρά προνομίων, τα οποία παραχώρησε η Πύλη στη Σερβία με ειδικές νομοθετικές πράξεις, τα «χάτι-σερίφ» των ετών 1826 και 1830-31.
- Η εφαρμογή των συμφωνηθέντων δεν έγινε χωρίς δυσκολίες και πιέσεις.
- Ιδιαίτερα η αποχώρηση του μουσουλμανικού πληθυσμού από τη σερβική ύπαιθρο έγινε έπειτα από σκληρή πίεση του Ομπρένοβιτς.
- Το μέτρο αυτό μαζί με το γεγονός ότι προσαρτήθηκαν στην αυτόνομη Σερβία και εδάφη από άλλα πασαλίκια, έδινε σε πολλούς αγρότες, οι οποίοι αποτελούσαν το 95% του πληθυσμού, τη δυνατότητα να γίνουν ιδιοκτήτες γης, την οποία εγκατέλειψαν οι Τούρκοι γαιοκτήμονες.
- Αποτέλεσε επίσης δέλεαρ για περίπου 200.000 Σέρβους να μεταναστεύσουν από περιοχές της Βαλκανικής, που ήταν ακόμη κάτω από τουρκική κυριαρχία (βόρεια Μακεδονία, Κόσοβο), στην αυτόνομη Σερβία.

Το Nacertanije

- Τον αγώνα κατά του Ομπρένοβιτς για το σύνταγμα διεξήγαγαν οι λεγόμενοι «υπερασπιστές του συντάγματος», οι οποίοι έφεραν στο θρόνο τον Αλέξανδρο Καραγιώργεβιτς (1842-1858).
- Στην εξωτερική του πολιτική ο νέος ηγεμόνας τήρησε νομοταγή στάση απέναντι στους Οθωμανούς. Ανεπίσημα όμως υπήρξαν και άλλες σκέψεις και σχέδια.
- Το σημαντικότερο από αυτά ήταν το λεγόμενο Nacertanije του Ηλία Γκαρασάνιν του οποίου το «Πρόγραμμα της εξωτερικής και εθνικής πολιτικής της Σερβίας στα τέλη του 1844» αποτέλεσε στο εξής ανεπίσημα τη βάση της εθνικής πολιτικής της Σερβίας έως το έτος 1918.
- Η βασική ιδέα του Προγράμματος ξεκινούσε από την πεποίθηση ότι η Ρωσία και η Αυστρία θα αποτελέσουν στα Βαλκάνια τους δύο κύριους κληρονόμους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.
- Η δημιουργία ενός ισχυρού νοτιοσλαβικού κράτους, με κύριο πρωταγωνιστή τη Σερβία, θα αποτελούσε εμπόδιο για την Αυστρία και τη Ρωσία στην επέκτασή τους στα Βαλκάνια. Ένα ισχυρό σερβικό κράτος θα βοηθούσε τους Πολωνούς που ήταν τότε κάτω από ρωσική, αυστριακή και πρωσική κυριαρχία, να ενωθούν σε ένα δικό τους κράτος.

Το Nacertanije

- Ο Γκαρασάνιν χρησιμοποίησε τις ιδέες αυτές των Πολωνών πατριωτών στη σύνταξη του Nacertanije, προσαρμόζοντας τις στις πολιτικές και στρατιωτικές δυνατότητες του τότε σερβικού κράτους.
- Την αρχική πολωνική πρόταση αντικατέστησε, ως στόχος, η επέκταση της Σερβίας σε περιοχές με σερβικό πληθυσμό.
- Το μεσαιωνικό κράτος του Δουσάν παρείχε το ιστορικό δίκαιο για ένα νέο κράτος.
- Η δυνατότητα συνεργασίας με Σέρβους της νότιας Ουγγαρίας (και άλλους Σλάβους της Αυστρίας) καταγράφονται στο Nacertanije του Γκαρασάνιν με μεγάλη ασάφεια.
- Γενικά, το νοτιοσλαβικό σχέδιο των Πολωνών μετατράπηκε σε σερβικό.
- Με οδηγό το πρόγραμμα αυτό αναπτύσσονται και δραστηριοποιούνται στο εξής στις τουρκοκρατούμενες ακόμη περιοχές της Βαλκανικής διάφορες μυστικές εταιρείες και σύλλογοι, οι οποίοι υποστηρίζονται από τη Σερβία με στόχο την πραγματοποίηση της εθνικής και κρατικής αυτής σερβικής ιδέας.

Ο πόλεμος με τη Βουλγαρία (1885) και το ζήτημα της Μακεδονίας

- Η Σερβία το 1885 κήρυξε πόλεμο στο νεοσύστατο βουλγαρικό κράτος.
- Το 1886 δημιουργήθηκε η «Εταιρεία του Αγίου Σάββα» με στόχο την ίδρυση και τη διατήρηση στη Μακεδονία σερβικών σχολείων.
- Τον επόμενο χρόνο δημιουργήθηκε το λεγόμενο «Τμήμα για την υποστήριξη σερβικών σχολείων και της σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας σε εδάφη εκτός Σερβίας». Ακολούθησε η ίδρυση σερβικών προξενείων στα Σκόπια, στη Θεσσαλονίκη, στο Μοναστήρι και στην Πρίστινα.
- Στη δεκαετία του 1890 οι Σέρβοι προχώρησαν στη δημιουργία και την ενεργοποίηση οπλισμένων ομάδων εθελοντών στη Μακεδονία, με στόχο να βοηθήσουν στην εξάπλωση αντιτουρκικών εξεγέρσεων.
- Η σερβική αυτή δράση στη Μακεδονία είχε να αντιμετωπίσει τον βουλγαρικό και ελληνικό παράγοντα, καθώς και την Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση (VMRO, από το 1893). Ο ανταγωνισμός Ελλήνων, Σέρβων και Βουλγάρων, που εκδηλώθηκε αρχικά σε εκκλησιαστικό και μορφωτικό επίπεδο, έλαβε στις αρχές του 20ού αιώνα και τη μορφή ένοπλων αναμετρήσεων.

ΒΟΣΝΙΑ-ΕΡΖΕΓΟΒΙΝΗ

- Η ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΒΟΣΝΙΑ ΚΑΙ Η ΕΡΖΕΓΟΒΙΝΗ ΑΚΟΛΟΥΘΗΣΑΝΕ ως το τέλος του Μεσαίωνα ξεχωριστές ιστορικές πορείες η καθεμιά τους.
- Από την περίοδο όμως της οθωμανικής κατάκτησης και ως σήμερα αποτελούν, με μικρές μόνο διακοπές, μια ενιαία διοικητική ενότητα.
- Το σημαντικότερο κοινό χαρακτηριστικό τους είναι η γεωγραφική τους θέση, στη γραμμή συνάντησης και αλληλεπίδρασης δύο θρησκευτικών και πολιτιστικών κέντρων: του δυτικοευρωπαϊκού -ρωμαιοκαθολικού και του ελληνοβυζαντινο-ορθόδοξου.
- Από τα τέλη του 15ου αιώνα εμφανίζεται στην ίδια γεωγραφική περιοχή και μία τρίτη θρησκεία με τον πολιτισμό της, το Ισλάμ.
- Η ύπαρξη στην περιοχή της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης τριών διαφορετικών θρησκευτικών δογμάτων και πολιτισμών δεν επέτρεψε στον πληθυσμό της να δημιουργήσει μία ενιαία εδαφική ταυτότητα.
- Αντίθετα, οι τρεις θρησκευτικές ταυτότητες των κατοίκων της χώρας αυτής άρχισαν, από τα μέσα του 19ου αιώνα, να μετρέπονται σε εθνικές: οι ρωμαιοκαθολικοί της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης ταυτίστηκαν με τους ομόθρησκους τους στην Κροατία, ενώ οι ορθόδοξοι της έγιναν Σέρβοι.
- Οι μουσουλμάνοι της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, μην έχοντας, σε αντίθεση με τους ρωμαιοκαθολικούς και τους ορθόδοξους, καμιά σχετική υποστήριξη από έξωθεν μητροπολιτικά κέντρα, άργησαν να μετατρέψουν τη θρησκευτική τους ταυτότητα σε εθνική και αναγνωρίστηκαν μόλις το 1968 ως ξεχωριστό έθνος, αρχικά με το όνομα Μουσουλμάνοι (με κεφαλαίο Μ), και κατόπιν, από το 1995, ως Βόσνιοι.
- Το σημερινό κράτος της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης δε διαθέτει συνεπώς ένα κύριο έθνος αλλά τρεις σλαβικές εθνοτικές ομάδες: τους Σερβοβόσνιους, τους Κροατοβόσνιους και τους Βόσνιους-Μουσουλμάνους.

Ο εξισλαμισμός

- Είναι γεγονός ότι ο εξισλαμισμός πραγματοποιήθηκε στη Βοσνία σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι σε άλλες περιοχές των Βαλκανίων με σλαβικό πληθυσμό που βρέθηκαν κάτω από την οθωμανική κυριαρχία.
- Η ιστορική έρευνα αναζήτησε από νωρίς τις αιτίες του φαινομένου αυτού. Μόλις όμως κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα εμφανίστηκαν τεκμηριωμένες μελέτες, οι οποίες βασίστηκαν σε αρχειακό υλικό (ιδιαίτερα σε φορολογικούς καταλόγους και αναφορές εκκλησιαστικών και άλλων παραγόντων της εποχής εκείνης), παρέχοντας όχι μόνο μια σαφέστερη απάντηση στα επίμαχα ερωτήματα σχετικά με το ρυθμό του εξισλαμισμού και τις κύριες αιτίες της διάδοσης του, αλλά και αναιρώντας τις παλαιότερες σχετικές απόψεις.
- Από τις νεότερες μελέτες προκύπτει λοιπόν ότι ο εξισλαμισμός πραγματοποιήθηκε σταδιακά, αφού ο αριθμός των μουσουλμανικών οικογενειών αρχίζει να υπερισχύει από εκείνον των χριστιανικών μόλις στις αρχές του 17ου αιώνα, ενάμιση δηλαδή αιώνα μετά την κατάκτηση της χώρας από τους Οθωμανούς.
- Η αύξηση του μουσουλμανικού πληθυσμού δεν ήταν επομένως αποτέλεσμα μαζικής εγκατάστασης Τούρκων στη Βοσνία, ούτε μαζικής αλλαγής θρησκευάματος των οπαδών της λεγόμενης bosanska crkva (βοσνιακής Εκκλησίας), όπως πίστευαν νωρίτερα, αλλά οφειλόταν στη βαθμιαία προσχώρηση των χριστιανών της Βοσνίας στο Ισλάμ.

Η bosanska crkva

- Είναι γεγονός ότι μέχρι, την υποταγή της χώρας στους Οθωμανούς υπήρχαν εκεί δύο αλληλοσυναγωνιζόμενες για τους πιστούς χριστιανικές Εκκλησίες: η λεγόμενη bosanska crkva (βοσνιακή Εκκλησία) και η ρωμαιοκαθολική Εκκλησία.
- Η βοσνιακή Εκκλησία αποτελεί μία ιδιόμορφη θρησκευτική ομολογία, η οποία εμφανίζεται μόνο στο χώρο της Βοσνίας. Πρόκειται για μία εκκλησιαστική οργάνωση με μοναστική δομή και ισχυρές ορθόδοξες καταβολές.
- Αναφέρεται, για πρώτη φορά στις πηγές γύρω στα 1200 και στα μέσα του 13ου αιώνα φαίνεται να καθίσταται ανεξάρτητη από τη δικαιοδοσία της Ρώμης και γι' αυτόν το λόγο θα θεωρείται στη συνέχεια σχισματική.
- Κατά την περίοδο από τα μέσα τον 13ου αιώνα και μέχρι την εμφάνιση στη Βοσνία του ρωμαιοκαθολικού τάγματος των Φραγκισκανών (1340), περίοδο κατά την οποία αυτή η οργάνωση τυπικά μόνο εξακολουθεί να υπάγεται στο κλίμα της Ρώμης, ολοκληρώνεται η διαμόρφωσή της σε μια λαϊκή Εκκλησία. Ωστόσο, ούτε εκείνη ούτε οι Φραγκισκανοί, ανέλαβαν ποτέ το ρόλο της «κρατικής» Εκκλησίας ούτε έφτασαν ποτέ σε ένα στάδιο οργάνωσης και ανάπτυξης ώστε να εκπροσωπούνται από ιερείς και ναούς σε κάθε βοσνιακή κοινότητα. Πολλά χωριά έβλεπαν τους ιερείς των δύο αυτών Εκκλησιών μόνο σποραδικά, μία ή δυο φορές το χρόνο, με αποτέλεσμα η χριστιανική τους πίστη να μην υποστηρίζεται από συγκροτημένη και ισχυρή Εκκλησία. Αυτή η ελλιπής μέριμνα για τους πιστούς προετοίμασε πιθανότατα το έδαφος για την προσχώρηση των χριστιανών μετά την οθωμανική κατάκτηση στο Ισλάμ.
- Η bosanska crkva (= βοσνιακή Εκκλησία) αποδυναμώθηκε αισθητά από τους τελευταίους Βόσνιους ηγεμόνες αν και κάποιος αριθμός των μελών της συνέχισε να υπάρχει στη Βοσνία και μετά το 1463.

Άλλοι παράγοντες εξισλαμισμού

- Η δυνατότητα της κοινωνικής αναβάθμισης ενός μουσουλμάνου σε σχέση με τους χριστιανούς πρέπει να θεωρηθεί άλλο ένα σπουδαίο κίνητρο για την αλλαγή του θρησκευάματος.
- Ο θεσμός του παιδομαζώματος οδήγησε πολλά παιδιά από τη Βοσνία στο σώμα των γενιτσάρων και έγινε αφορμή να σταδιοδρομήσουν στην υπηρεσία των σουλτάνων, που εκτιμούσαν τους Βόσνιους ως αξιόπιστους. Από αυτούς δεν ήταν λίγοι εκείνοι οι οποίοι σε κάποιο στάδιο της ζωής τους επέστρεψαν στον τόπο της καταγωγής ως γαιοκτήμονες.
- Περισσότερο ελκυστική ήταν και η προνομιακή νομική θέση του μουσουλμάνου σε σχέση με τους χριστιανούς, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της «κλειστής» κοινωνίας ενός χωριού ή μιας κοινότητας.
- Την εξάπλωση του Ισλάμ υποβοηθούσε και η τουρκική συνήθεια της παραχώρησης ελευθερίας στους αιχμαλώτους πολέμου σε περίπτωση που αλλαξοπιστούσαν.
- Πρέπει να επισημανθεί εδώ ότι η στρατιωτική κατάκτηση μιας περιοχής από τους Τούρκους σήμαινε τη μετατροπή των αιχμαλωτισμένων στρατιωτών και του άμαχου πληθυσμού σε δούλους, που μπορούσαν στη συνέχεια να πουληθούν στα σκλαβοπάζαρα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Μπροστά σε αυτό τον κίνδυνο μεγάλο μέρος των αιχμαλωτισμένων προτιμούσε να ασπαστεί το Ισλάμ.
- Η εισροή στη Βοσνία εξισλαμισμένων Σλάβων από περιοχές τις οποίες έπρεπε να εγκαταλείψουν οι Τούρκοι, μετά την ήττα τους έξω από τη Βιέννη το 1683 συνεισέφερε στην ανάπτυξη και ανοικοδόμηση μερικών βοσνιακών πόλεων από τα τέλη του 17ου αιώνα, οι οποίες μεταβάλλουν γι' αυτόν το λόγο γρήγορα το χριστιανικό τους χαρακτήρα σε μουσουλμανικό.
- Μόνο οι παλαιές πόλεις με τους γερμανόφωνους μεταλλουργούς ή τους Δαλματούς εμπόρους, με πλειονότητα ρωμαιοκαθολικού πληθυσμού θα διατηρήσουν το χριστιανικό τους χαρακτήρα για πολύν καιρό ακόμη.

Τα karetanati

- Από τη βασική γραμμή του οθωμανικού συστήματος μπορούν να διαπιστωθούν κάποιες αποκλίσεις και προσαρμογές στα τοπικά δεδομένα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, τα οποία δε φαίνεται να υπήρχαν σε άλλες περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας.
- Πρόκειται για την ανάπτυξη ισχυρών πολιτικών και κοινωνικών θεσμών σε τοπικό επίπεδο. Ένας τέτοιος θεσμός ήταν η δημιουργία των λεγόμενων «karetanati», δηλαδή σωμάτων για την ασφάλεια των συνόρων και για τη διατήρηση της εσωτερικής σταθερότητας.
- Ο επικεφαλής του σώματος αυτού, ο karetan, φρόντιζε με τους άνδρες του σε μια περιοχή, την karetanija, για τη στρατολογία, την ασφάλεια των δρόμων και των ταξιδιωτών, τη συλλογή φόρων, ενώ είχε και άλλα, συναφή με την αστυνόμευση και διοίκηση, καθήκοντα.
- Ο θεσμός αυτός, που λειτούργησε αρχικά στις συνοριακές περιοχές της Βοσνίας, βαθμιαία επικράτησε και στο εσωτερικό της. Τα 12 αρχικά karetanati στα τέλη του 17ου αιώνα έγιναν 39 στα τέλη του επόμενου αιώνα.
- Το αξίωμα του karetan αναλάμβαναν άτομα από τις ντόπιες βοσνιακές αριστοκρατικές οικογένειες. Επειδή με τον καιρό το αξίωμα αυτό έγινε κληρονομικό, δημιουργήθηκε μία τοπικής καταγωγής στρατιωτικοφεουδαρχική τάξη, που είχε ισχυρό έρεισμα στον ντόπιο πληθυσμό. Οι «καπετάνιοι» μεριμνούσαν για την ευταξία στη δική τους karetanija και την προστάτευαν από τους ληστρικούς μπέηδες, οι οποίοι διορίζονταν από την κεντρική κυβέρνηση για κάποιο χρονικό διάστημα και συχνά αυθαιρετούσαν και προσπαθούσαν να πλουτίσουν σε βάρος της περιοχής που διοικούσαν.

Οι απαρχές της εθνικής αφύπνισης

- Στα τέλη του 18ου αιώνα η Αυστρία και η Ρωσία κατάφεραν να αναγνωριστούν επίσημα προστάτιδες δυνάμεις των χριστιανικών πληθυσμών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.
- Στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, όπου οι ρωμαιοκαθολικοί, ορθόδοξοι και μουσουλμάνοι ζούσαν χωρίς κάποια εδαφική οριοθέτηση, η ενέργεια αυτή των δύο δυνάμεων προκάλούσε όχι μόνο σύγχυση και ανασφάλεια, αλλά και μια πόλωση στις σχέσεις μουσουλμάνων και χριστιανών.
- Οι επαναστάσεις στη Σερβία (1804-1813 και 1815-1830) και η έκβασή τους ήταν ένας ακόμη σημαντικότερος παράγοντας που επηρέασε τις εξελίξεις στη Βοσνία.
- Ο εθνοαπελευθερωτικός αγώνας της Σερβίας άρχισε να λειτουργεί για τους ορθοδόξους της Βοσνίας ως παράδειγμα και είχε ως αποτέλεσμα να προκληθεί μια πατριωτική δραστηριότητα που άρχισε να τροφοδοτείται και από ενέργειες του ημιανεξάρτητου σερβικού κράτους.
- Έτσι π.χ. το σχέδιο της εξωτερικής πολιτικής, το Nacertanije, του υπουργού εσωτερικών της μικρής τότε Σερβίας, του I. Garasanin (1844), θεωρούσε τους ορθοδόξους της Βοσνίας σερβικής εθνικής καταγωγής.
- Παρομοίως ο Σέρβος διανοούμενος και γλωσσολόγος Β. Κάρατζιτς συμπεριλάμβανε όλους τους Σλάβους των Βαλκανίων που μιλούσαν κάποια στο-καβική διάλεκτο στους Σέρβους, δηλαδή και εκείνους της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης.
- Βλέψεις στη Βοσνία είχαν όμως και οι Κροάτες οι οποίοι από την πλευρά τους θεωρούσαν τους Βόσνιους ως Σλάβους Κροάτες. Τους ρωμαιοκαθολικούς Βόσνιους επηρέασε ο «Ιλλυρισμός» των Κροατών. Η ιδέα αυτή βρήκε μάλιστα ενεργό εκπρόσωπο στο πρόσωπο του φραγκισκανού μοναχού Ivan Franjo Jukic.

Η διεκδίκηση των Βόσνιων μουσουλμάνων

- Όλη αυτή η διεργασία εθνικής αφύπνισης και μετατροπής της θρησκευτικής ταυτότητας σε εθνική υποστηριζόταν έντονα, όπως αναφέρθηκε, από εξω-βοσνιακούς χώρους, τη Σερβία και το Μαυροβούνιο, στην περίπτωση των ορθοδόξων, και από την Κροατία και τη Δαλματία στην περίπτωση των ρωμαιοκαθολικών.
- Ωστόσο, η προπαγάνδα της διαφώτισης δεν περιορίστηκε μόνο στους ρωμαιοκαθολικούς και τους ορθοδόξους της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Η κάθε πλευρά διεκδικούσε για τον εαυτό της και τους Σλάβους μουσουλμάνους, τους οποίους θεωρούσε είτε εξισλαμισμένους Κροάτες είτε εξισλαμισμένους Σέρβους, και συνεπώς η κάθε πλευρά θεωρούσε την περιοχή της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης «ιστορικά και εθνικά δική της χώρα».
- Η Βοσνία έγινε έτσι το πεδίο των δύο ανταγωνιστικών εθνικών κινήσεων των Σέρβων και των Κροατών αντίστοιχα.
- Τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της Βοσνίας στο σταυροδρόμι διαφορετικών πολιτισμών με τις ιδιαιτερότητες στην παράδοση δεν έλαβαν σοβαρά υπόψη ούτε οι Σέρβοι ούτε οι Κροάτες.
- Επίσης, οι Βόσνιοι μουσουλμάνοι, με βάση τη θρησκευτική τους συνείδηση, έβλεπαν τον εαυτό τους, μετά 400 χρόνια οθωμανικής κυριαρχίας, ως μέρος της ισλαμικής κοινωνίας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι θρησκευτικοί τους ηγέτες δεν ήταν σε θέση να προκαλέσουν οι ίδιοι μια εθνογενετική διεργασία, αντίστοιχη με εκείνη των Σέρβων και Κροατών. Γι' αυτόν το λόγο η σχετική διεργασία θα εκδηλωθεί μόνο μετά την αποχώρηση των Τούρκων από τη Βοσνία, στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα.

Προσπάθειες για την ανάπτυξη βοσνιακής συνείδησης

- Η στάση αυτή της Αυστροουγγαρίας απέναντι στους μουσουλμάνους γαιοκτήμονες δεν ήταν τυχαία.
- Οι αυστριακές αρχές ενθάρρυναν την ανάπτυξη «βοσνιακής» συνείδησης στον πληθυσμό της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, η οποία θα συμπεριλάμβανε όλους τους κατοίκους της χώρας ανεξαρτήτως θρησκεύματος.
- Η ενέργεια αυτή θα λειτουργούσε, σύμφωνα με το σχεδιασμό της κατοχικής δύναμης, σαν ανάχωμα στις βλέψεις των Σέρβων και των Κροατών και της εθνικιστικής τους προπαγάνδας σχετικά με τη Βοσνία.
- Στόχευαν λοιπόν στην υποστήριξη της προσπάθειας αυτής και από τη μουσουλμανική μερίδα του βοσνιακού πληθυσμού, την οποία οι μουσουλμάνοι γαιοκτήμονες θα επηρέαζαν σχετικά.
- Πρωτεργάτης του σχεδιασμού αυτού ήταν ο υπουργός οικονομικών της Αυστροουγγαρίας, συγχρόνως και διοικητής της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης στο διάστημα 1882-1903, ο διπλωμάτης και ιστορικός Benjamin Kallay και ο ντόπιος μουσουλμάνος διανοούμενος Μεχμέτ μπέη Karetanovic.
- Ή αποτυχία του, εκτός των άλλων, οφειλόταν στο γεγονός ότι οι ρωμαιοκαθολικοί και οι ορθόδοξοι της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης είχαν πια μεταβάλει τη θρησκευτική τους ταυτότητα σε εθνική: οι ρωμαιοκαθολικοί άρχισαν να ταυτίζονται με τους Κροάτες και οι ορθόδοξοι με τους Σέρβους.
- Στους μουσουλμάνους της Βοσνίας, οι οποίοι δεν μπορούσαν να ταυτισθούν με κάποια εξωβοσνιακή δύναμη και να υποστηριχθούν από αυτήν, η διεργασία της αυτοσυνείδησης βρισκόταν ακόμη σε πολύ πρώιμο στάδιο.

Η Mlada Bosna (Νεαρή Βοσνία)

- Εκτός από τις εξωτερικές αντιδράσεις, η προσάρτηση της Βοσνίας προκάλεσε και την κατακόρυφη αύξηση της αντιαυστριακής προπαγάνδας στο εσωτερικό της χώρας, μιας προπαγάνδας που υποστηριζόταν από τις γειτονικές νοτιοσλαβικές χώρες.
- Στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη δημιουργήθηκαν μυστικοί σύλλογοι και οργανώσεις, των οποίων τα μέλη, ανεξαρτήτως θρησκείας και κυρίως νέοι, έγιναν οπαδοί της ιδέας της εθνικής και πολιτικής απελευθέρωσης και ενοποίησης των νότιων Σλάβων.
- Μία από αυτές τις οργανώσεις ήταν και η Mlada Bosna (Νεαρή Βοσνία). Αυτή συνεργαζόταν με εθνικιστικές και ριζοσπαστικές οργανώσεις στη Σερβία και την Κροατία πάνω στην αντιαυστριακή βάση.
- Τεράστιο κύμα ενθουσιασμού στους κόλπους των οργανώσεων αυτών προκάλεσαν οι επιτυχίες της Σερβίας και του Μαυροβουνίου στον Α' Βαλκανικό πόλεμο το 1912.
- Η εξέλιξη αυτή ανησύχησε την Αυστροουγγαρία τόσο πολύ, ώστε τοποθέτησε στα σύνορα της με τις δύο αυτές χώρες στρατεύματα και τον Ιούνιο του 1914 πραγματοποίησε στρατιωτικά γυμνάσια, για να επιδείξει τη δύναμη και την αποφασιστικότητα της.
- Η οργάνωση Mlada Bosna, θεωρώντας ως πρόκληση την παρουσία στα γυμνάσια αυτά του διαδόχου του αυστριακού θρόνου, του αρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου, προχώρησε στη δολοφονία του τελευταίου, ανοίγοντας έτσι την αυλαία για τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι απαρχές της μουσουλμανικής εθνογένεσης

- ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΤΟΝΙΣΤΕΙ ότι η αναγνώριση της ύπαρξης του μουσουλμανικού έθνους δεν ήταν αποτέλεσμα μίας θρησκευτικής κίνησης, αλλά της σχετικής απόφασης του ΚΚΓ και της κυβέρνησης της Γιουγκοσλαβίας.
- Η τελευταία αναγνώρισε την ύπαρξη μιας εξελικτικής διεργασίας μετατροπής της θρησκευτικής ταυτότητας σε εθνική στη συγκεκριμένη ομάδα σλαβικού πληθυσμού της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης.
- Οι απαρχές της διεργασίας της εθνογένεσης συμπίπτουν με το τέλος της οθωμανικής κυριαρχίας στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και με την κατοχή της χώρας από την Αυστροουγγαρία (1878-1918).
- Έως τότε οι Βόσνιοι μουσουλμάνοι, ως φορείς της επίσημης θρησκείας του Οθωμανικού κράτους, απολάμβαναν διάφορα προνόμια,
- Η κυριαρχία όμως της χριστιανικής Αυστροουγγαρίας έθεσε τους Βόσνιους μουσουλμάνους έμμεσα στη θέση της θρησκευτικής μειονότητας.
- Η θρησκεία τους αποτέλεσε, λοιπόν, έναν παράγοντα απομόνωσης.

Οι λανθασμένες εκτιμήσεις για τον εξισλαμισμό των Βόσνιων

- Η θέση που υποστήριζε ότι με ορισμένα ανταλλάγματα οι Βόσνιοι μουσουλμάνοι θα γίνονταν χριστιανοί ήταν λανθασμένη, καθώς βασιζόταν σε δύο υποθέσεις:
- α) στην υπόθεση ότι τα κίνητρα για τη μαζική προσέλευση στο Ισλάμ κατά τον 15ο αιώνα ήταν κυρίως υλικού χαρακτήρα. Συνεπώς η παροχή ανάλογων κινήτρων θα έπρεπε να οδηγήσει και πάλι, σύμφωνα με την άποψη αυτή στην επαναπροσέλευση στη χριστιανική θρησκεία,
- β) το ίδιο λανθασμένη ήταν και είναι η πεποίθηση ότι οι Σλάβοι της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης πριν από τον εξισλαμισμό, δηλαδή ήδη κατά τον 15^ο αιώνα, είχαν διαμορφωμένη συγκεκριμένη εθνική συνείδηση. Δηλαδή θεωρούσαν τους εαυτούς τους είτε Σέρβους είτε Κροάτες.
- Σήμερα θεωρείται εξακριβωμένο ότι ο εξισλαμισμός αφορούσε σε όλες τις κοινωνικές τάξεις και θρησκείες (δηλαδή, π.χ., και τους αγρότες χωρίς προνόμια, όπως και τους ρωμαιοκαθολικούς και τα μέλη της βοσνιακής Εκκλησίας).
- Παρά τις προσπάθειες των σημερινών ιδεολόγων να τοποθετήσουν την ύπαρξη του σερβικού και του κροατικού έθνους όσο γίνεται περισσότερο στα βάθη του παρελθόντος, γεγονός παραμένει ότι η συγκρότηση των δύο αυτών λαών σε σύγχρονο έθνος αρχίζει μόλις κατά τον 19^ο αιώνα και όχι νωρίτερα.

Οι εθνογενετικές διεργασίες στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη

- Αντίθετα από τους Σέρβους και τους Κροάτες που ζούσαν εκτός Βοσνίας, οι Σλάβοι της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, ανεξαρτήτως θρησκείας, είχαν μέχρι τον 19^ο αιώνα μια κοινή πορεία, κοινή ιστορία, ζούσαν κάτω από τα ίδια πολιτικά, οικονομικά και νομικά καθεστώτα, μιλούσαν την ίδια γλώσσα και κατοικούσαν όχι σε συμπαγείς εθνικά σχηματισμούς, αλλά σε πολυεθνικές και πολυθρησκευτικές κοινότητες και πόλεις.
- Αν και ήταν χωρισμένοι σε μουσουλμάνους, ρωμαιοκαθολικούς και ορθόδοξους, το κοινό κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον δημιούργησε μια αμυδρή έστω τοπική ταυτότητα.
- Η τοπική αυτή ταυτότητα υποχώρησε κατά τον 19ο αιώνα, όταν στις γειτονικές χώρες Σερβία και Κροατία άρχισαν οι εθνογενετικές διεργασίες. Αυτές επηρέασαν τους ομοθρήσκους στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη σε τέτοιο βαθμό, ώστε άρχισε, με κριτήριο τη θρησκεία, η μετατροπή της θρησκευτικής συνείδησης σε εθνική: οι ρωμαιοκαθολικοί Σλάβοι της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης άρχισαν να δηλώνουν Κροάτες, οι ορθόδοξοι δήλωναν Σέρβοι.
- Για τους μουσουλμάνους της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης ίσχυε η ίδια διεργασία, ωστόσο με μεγάλη χρονική καθυστέρηση, μόλις στα τέλη του 19ου με αρχές του 20ού αιώνα. Το κριτήριο του αυτοπροσδιορισμού τους ήταν, όπως και στους άλλους Σλάβους της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, θρησκευτικό (και όχι γλωσσικό).

Η ολοκλήρωση της εθνογένεσης των Βόσνιων μουσουλμάνων

- Ως αίτια για τη χρονική καθυστέρηση της εθνογένεσης των Βοσνίων μουσουλμάνων, σε σχέση με τους ρωμαιοκαθολικούς και τους ορθοδόξους της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, θεωρούνται: α) η έλλειψη γραμματείας στην τοπική γλώσσα (διότι οι μουσουλμάνοι έγραφαν σε αραβικά, τουρκικά ή στην ντόπια σλαβική διάλεκτο, αλλά με αραβικό αλφάβητο) και β) προπάντων το γεγονός ότι δεν υπήρχε ένας εξωβοσνιακός παράγοντας που θα τους υποβοηθούσε (όπως η Σερβία και η Κροατία με τους ορθοδόξους και τους ρωμαιοκαθολικούς αντίστοιχα) στη διεργασία αυτή.
- Συνεπώς, η μετατροπή των μουσουλμάνων της Βοσνίας σε έθνος έγινε κατά τον ίδιο τρόπο όπως στους Κροατοβοσνίους και τους Σερβοβοσνίους.
- Η αδυναμία των Μουσουλμάνων να μπορούν να ταυτισθούν με κάποιο άλλο υπαρκτό εξωβοσνιακό έθνος φανερώθηκε και στην εθνική τους ονομασία.
- Το όνομα Μουσουλμάνοι (με κεφαλαίο Μ) συνεχίζει να υποδηλώνει τη θρησκευτική τους ένταξη στο συγκεκριμένο δόγμα.

ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ

- Η περιοχή του σημερινού Μαυροβουνίου αποτελούσε στην αρχαιότητα μέρος της ρωμαϊκής επαρχίας Praevalis.
- Στις βυζαντινές πηγές εμφανίζεται ως Διόκλεια, όνομα το οποίο πήρε από την ομώνυμη πόλη της περιοχής αυτής.
- Από τον 11ο αιώνα το όνομα που εμφανίζεται στις πηγές για την ίδια περιοχή είναι Ζέτα.
- Συμπεριλαμβάνει την παραλιακή ζώνη από τον κόλπο του Κατάρου ως τον ποταμό Μπογιάνα στο νότο, τη λίμνη Σκόδρα και την ομώνυμη πόλη, καθώς και δύο ορεινούς όγκους στο εσωτερικό, που τους χωρίζουν οι κοιλάδες των ποταμών Ζέτα και Μοράτσα.
- Αργότερα, στα τέλη του 15ου αιώνα, ονομάζεται η περιοχή αυτή Μαυροβούνιο (Crna Gora), ονομασία που προήλθε είτε από το όνομα της οικογένειας των τοπικών ηγεμόνων του 15ου αιώνα, των Crnojevici, είτε από τη μετάφραση της ιταλικής ονομασίας, Montenegro.

ΣΛΑΒΟΜΑΚΕΔΟΝΕΣ

- Η παρουσία στη διεθνή σκηνή της ΠΓΔΜ ως κρατικής οντότητας είναι πολύ πρόσφατη. Η ΠΓΔΜ αποτελεί διάδοχο της Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Μακεδονίας, η οποία μετά το τέλος του Β΄ Π.Π. αποτέλεσε μία από τις 6 ομόσπονδες δημοκρατίες της Γιουγκοσλαβίας (Σλοβενία, Κροατία, Σερβία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Μαυροβούνιο, Μακεδονία).
- Η απόσχιση της Δημοκρατίας αυτής, τον Σεπτέμβριο του 1991, δεν προέκυψε ύστερα από εσωτερικές διεργασίες, αλλά υπήρξε αποτέλεσμα της διάλυσης της Ομόσπονδης Γιουγκοσλαβίας.
- Η ΠΓΔΜ είναι ένα κράτος πολυεθνικό. Σύμφωνα με την απογραφή του 1991, ο πληθυσμός της αποτελείται από 64,6% Σλαβομακεδόνες, 21% Αλβανούς, 4,8% Τούρκους, 2,7% Ρόμα, 2,5% Βόσνιους Μουσουλμάνους, 2,2% Σέρβους και από ένα μικρό ποσοστό άλλων εθνοτήτων.
- Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο αριθμός των Αλβανών που δεν πήρε μέρος στην απογραφή του 1991, έφτανε ανεπίσημα τα 700.000 άτομα.

Το «σλαβομακεδονικό έθνος»

- Η μονοσήμαντη ταύτιση της ονομασίας «Μακεδόνες» με τους Σλάβους κατοίκους της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας ήταν άγνωστη ως το τέλος του Β΄ Π.Π.
- Η διεργασία για τη διαμόρφωση του «σλαβομακεδονικού έθνους» και της αντίστοιχης εθνικής συνείδησης ξεκινά σε μία χρονική περίοδο κατά την οποία η διαμόρφωση εθνών και η δημιουργία εθνικών κρατών ήταν πλέον ένα τετελεσμένο γεγονός στα Βαλκάνια.
- Άρα η γένεση ενός νέου έθνους, με όλα τα στοιχεία που απαρτίζουν τα χαρακτηριστικά του, μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο με τη συστηματική οριοθέτηση και περιχαράκωση έναντι των άλλων, εθνικά διαμορφωμένων πια γειτονικών λαών που επιπλέον διέθεταν μια παγιωμένη κρατική υπόσταση.

Το «σλαβομακεδονικό έθνος»

- Με την έννοια αυτή, τα ιστορικά στοιχεία, τα οποία αποτέλεσαν την πρώτη ύλη για τη δημιουργία εθνικής ιστορίας, εθνικής λογοτεχνίας και εθνικής Εκκλησίας της ΠΓΔΜ είναι καταγεγραμμένες στις ιστορικές πηγές των γειτόνων.
- Η εκ νέου ερμηνεία των δεδομένων στις ιστορικές πηγές ή ακόμη και η κατασκευή νέων από τους Σλαβομακεδόνες ερευνητές έγινε σε βάρος των «παλαιών» διαμορφωμένων εθνών.
- Η ιδεολογική διεργασία σχετικά με την εθνογένεση του σλαβομακεδονικού έθνους είχε ήδη πραγματοποιηθεί κατά την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αι., όταν τα γεγονότα και περιστάσεις δημιούργησαν ευνοϊκές συγκυρίες για την ολοκλήρωση της εθνογένεσης.
- Η έντονη αντιπαράθεση των Σλαβομακεδόνων με τους Αλβανούς αποτελεί ακόμη έναν παράγοντα που συντελεί στην παγίωση της εθνικής ιδεολογίας των Σλαβομακεδόνων.
- Επίσης, η άρνηση των γειτονικών λαών είτε να αναγνωρίσουν το ανεξάρτητο αυτό κράτος με το όνομα «Μακεδονία» είτε να παραδεχθούν την ύπαρξη μιας αυθύπαρκτης «μακεδονικής» γλώσσας και ενός ξεχωριστού «μακεδονικού» έθνους συνετέλεσαν ακόμη περισσότερο στη συσπείρωση των Σλαβομακεδόνων και στη συνειδητή επιδίωξη της προβολής της διαφορετικότητάς τους.

Η Εξαρχία

- Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η ευρύτερη γεωγραφική ενότητα που ονομάζεται Μακεδονία εντάχθηκε διοικητικά σε τρία βιλαέτια (Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου και Κοσσυφοπεδίου).
- Οι διάφοροι λαοί που κατοικούσαν σε αυτά προσδιορίζονταν σύμφωνα με το θρήσκευμα και όχι την εθνική καταγωγή. Παρ' όλα αυτά, στην επαρχία πλειοψηφούσε ο σλαβόφωνος πληθυσμός και στις πόλεις κυριαρχούσαν οι Έλληνες, οι Εβραίοι, οι Αρμένιοι και οι Τούρκοι.
- Το «Μακεδονικό Ζήτημα» αρχίζει με τη δημιουργία της ανεξάρτητης βουλγαρικής ορθόδοξης Εκκλησίας, της Εξαρχίας (1870).
- Από το σύνολο των επισκοπών του μακεδονικού χώρου εντάχθηκε αρχικά στη δικαιοδοσία της Εξαρχίας μόνο μία. Ωστόσο, σύμφωνα με το φερμάνι, προβλεπόταν μελλοντικά η δυνατότητα ένταξης και άλλων επισκοπών στην Εξαρχία, αρκεί να το ζητούσαν τουλάχιστον τα 2/3 των πιστών.
- Έτσι, οι πρώτες ενέργειες της Εξαρχίας ήταν η δημιουργία σχολείων, η στελέχωσή τους με Βούλγαρους δασκάλους και ο εφοδιασμός τους με βιβλία με στόχο την ενδυνάμωση του βουλγαρικού χαρακτήρα των μακεδονικών περιοχών.
- Ο χριστιανικός πληθυσμός της Μακεδονίας χωρίστηκε σε «εξαρχικούς» και «πατριαρχικούς» και άρχισε ένας αδυσώπητος αγώνας ανάμεσα στους Βουλγάρους και στους Έλληνες (αργότερα και τους Σέρβους) για την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης των πληθυσμών της Μακεδονίας.
- Αντικείμενο της διαμάχης δεν ήταν μόνο τα συγκεκριμένα εδάφη της Μακεδονίας, αλλά και η γλώσσα και η πολιτιστική παράδοση των χριστιανών κατοίκων τους, ιδιαίτερα των Σλάβων της μακεδονικής υπαίθρου.

Το Συνέδριο του Βερολίνου

- Οι επόμενοι σημαντικοί σταθμοί στην εξέλιξη του Μακεδονικού Ζητήματος ήταν η απελευθέρωση της Βουλγαρίας από τους Τούρκους με τη συνθήκη προσύμφωνο του Αγίου Στεφάνου (3/3/1878) καθώς και η προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Βουλγαρία (1885). Η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου διέγραφε τα σύνορα μιας Μεγάλης Βουλγαρίας.
- Οι αποφάσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου έγιναν δεκτές με μεγάλη πικρία από τη Βουλγαρία, ενώ με την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας, το 1885, σημειώθηκε απόπειρα αναθεώρησης των διατάξεων του Συνεδρίου.
- Η ευκολία με την οποία έγινε η προσάρτηση της Αν. Ρωμυλίας στην Ηγεμονία της Βουλγαρίας παρέσυρε τους Βουλγάρους να πιστέψουν ότι η πραγματοποίηση της Μεγάλης Βουλγαρίας θα ήταν εύκολη.
- Η Μακεδονία μπήκε από τότε στο στόχαστρο των Βουλγάρων. Τις κινήσεις αυτές εξέλαβε η Σερβία ως απειλή και απάντησε με μία αιφνιδιαστική επίθεση εναντίον της Βουλγαρίας, το 1885, η οποία κατέληξε σε οδυνηρή ήττα.

Η VMRO και η VMK

- Τον Οκτώβριο του 1893 ιδρύεται στη Θεσσαλονίκη η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση (VMRO) και το 1895 η Ανώτατη Μακεδονική Επιτροπή (VMK) στη Σόφια.
- Η πρώτη οργάνωση ιδρύθηκε από Βουλγάρους μακεδονικής καταγωγής και ως στόχο της είχε τη διάδοση επαναστατικών ιδεών, τη δημιουργία απελευθερωτικού κινήματος και, ενδεχομένως, την αυτονομία της Μακεδονίας.
- Η δεύτερη οργάνωση, οι «βερχοβιστές», ήταν το καθοδηγητικό όργανο ενός συνασπισμού 32 οργανώσεων και συλλόγων Μακεδόνων μεταναστών στη Βουλγαρία. Το VMK είχε τη βοήθεια των βουλγαρικών κυβερνήσεων και εξαρτιόταν από αυτές.

Η εξέγερση του Ίλιντεν

- Η εξέγερση του Ίλιντεν (2/8/1903) επεδίωκε να προσελκύσει την προσοχή της Ευρώπης στο Μακεδονικό Ζήτημα και να εξαναγκάσει την Τουρκία να παραχωρήσει αυτονομία στη Μακεδονία.
- Οι παρασκηνιακές διαφορές των μακεδονικών οργανώσεων και η ελλιπής προετοιμασία είχαν ως αποτέλεσμα όχι μόνο την πλήρη αποτυχία της εξέγερσης, αλλά και τον αλληλοσπαραγμό των μελών της VMK και της VMRO.
- Οι Μ.Δ. δεν απαίτησαν από την Τουρκία την αυτονομία της Μακεδονίας, αλλά συμφώνησαν το φθινόπωρο του 1903 να πιέσουν την Τουρκία να πραγματοποιήσει ορισμένες μεταρρυθμίσεις (το λεγόμενο πρόγραμμα του Mürzsteg).
- Το πρόγραμμα αυτό, σε περίπτωση που θα εφαρμοζόταν, θα σταθεροποιούσε την τουρκική κυριαρχία στη Μακεδονία.

Το έτος ορόσημο: 1908

- Η δυσαρέσκεια του μουσουλμανικού πληθυσμού της Μακεδονίας, που προκλήθηκε από τις μεταρρυθμίσεις των Ευρωπαίων και η δραστηριότητα των ενόπλων δυνάμεων των κομιτατζήδων, των τσέτνικ και των ανταρτών, από τις οποίες υπέφεραν οι μουσουλμάνοι της υπαίθρου, συνέτειναν στην ανάπτυξη του κινήματος των Νεοτούρκων (1908), που αποδυνάμωσε με τη δράση του την παρέμβαση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων.
- Το 1908 συνέβη και ένα άλλο γεγονός που επηρέασε στη συνέχεια την πορεία του Μακεδονικού Ζητήματος: η προσάρτηση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης από την Αυστροουγγαρία.
- Το γεγονός αυτό επέτεινε το ρωσικό ενδιαφέρον για τα Βαλκάνια, με αποτέλεσμα την προσέγγιση Σερβίας και Βουλγαρίας.
- Έτσι, άρχισε να γεννιέται η αντιτουρκική συμμαχία των μικρών ακόμη βαλκανικών κρατών.

Τα γεγονότα από το 1912 μέχρι το 1919

- Η ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας απελευθερώθηκε κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο (1912) και διανεμήθηκε ανάμεσα στην Ελλάδα (51,57% της εδαφικής έκτασης), τη Σερβία (38,32%) και τη Βουλγαρία (10,11%).
- Κατά τον Α΄ Π.Π. η Βουλγαρία κατέλαβε τη σερβική Μακεδονία και την ελληνική ανατολική Μακεδονία, όπου άσκησε πολιτική εκβουλγαρισμού και προσάρτησης.
- Τους Σλάβους του χώρου αυτού τούς θεωρούσε Βουλγάρους, ενώ η βουλγαρική γλώσσα αντικατέστησε τη σερβική σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής.
- Έπειτα από τρία χρόνια κατοχής η σερβική Μακεδονία επέστρεψε στην πριν από τη βουλγαρική κατοχή κατάσταση (1919).

Η Μακεδονία της Ελλάδος και της Γιουγκοσλαβίας

- Κατά τη δεκαετία του 1920 πραγματοποιήθηκαν μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών μεταξύ Βουλγαρίας, Ελλάδος και Τουρκίας, οι οποίες άλλαξαν ριζικά τη σύνθεση της ελληνικής Μακεδονίας.
- Ο μικρός αριθμός των Σλάβων ή σλαβόφωνων της περιοχής αυτής συνέτεινε ώστε οι μακεδονικές επαναστατικές οργανώσεις να χάσουν πλέον τη δυνατότητα υποστήριξής τους από τον σλαβόφωνο πληθυσμό της ελληνικής Μακεδονίας και οι διεκδικήσεις τους να ατονήσουν.
- Η Γιουγκοσλαβία ήταν και αυτή αποφασισμένη να διατηρήσει το πλεονέκτημα που είχε αποκτήσει ύστερα από τους πρόσφατους πολέμους στη Μακεδονία και έπαψε να ενδιαφέρεται για αλλαγή του status quo. Η δική της Μακεδονία ονομαζόταν τώρα «Νότια Σερβία» και οι Σλάβοι κάτοικοί της άρχισαν να θεωρούνται Σέρβοι.
- Οι μακεδονικές οργανώσεις κηρύχθηκαν εκτός νόμου, η ορθόδοξη Εκκλησία περιήλθε στη δικαιοδοσία του σερβικού πατριαρχείου, τα σχολεία έγιναν σερβικά, όπως και η δημόσια διοίκηση και η επίσημη γλώσσα, ενώ οι εύφοροι κλήροι στη Μακεδονία μοιράστηκαν σε Σέρβους εποίκους.

Επαναδραστηριοποίηση της VMRO

- Η πολιτική αυτή των Σέρβων και η διάχυτη στη Βουλγαρία αίσθηση ταπείνωσης και αδικίας από τους όρους της συνθήκης του Νειγύ (1919) προκάλεσαν την επαναδραστηριοποίηση της VMRO και των Μακεδόνων προσφύγων στη Βουλγαρία.
- Ορμητήριό τους έγινε η βουλγαρική Μακεδονία και κύριος στόχος τους οι σερβικές δημόσιες υπηρεσίες, τα ιδρύματα και οι εγκαταστάσεις στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία.
- Ωστόσο, η κατάσταση για τη VMRO είχε αλλάξει. Η απελευθέρωση έφερε τον κατακερματισμό της Μακεδονίας σε τρία κράτη από τα οποία η Βουλγαρία κέρδισε το μικρότερο κομμάτι, ενώ όφειλε μετά τον Α΄ Π.Π. τεράστιες πολεμικές αποζημιώσεις, παράλληλα με την ενσωμάτωση χιλιάδων προσφύγων και τις προσπάθειες για ανασύσταση της κατεστραμμένης οικονομίας.

Το Υπόμνημα της Βιέννης

- Για μια μικρή περίοδο φάνηκε να πραγματοποιείται η σύγκλιση και έτεινε να διαμορφωθεί ένα κοινό μέτωπο ανάμεσα στη φιλοβουλγαρική (φεντεραλιστική) και την κομμουνιστική πτέρυγα της VMRO. Η κοινή γραμμή διατυπώθηκε στο Υπόμνημα που δημοσιεύθηκε τον Μάιο του 1924 στη Βιέννη.
- Το Υπόμνημα ζητούσε την αναθεώρηση των υφιστάμενων συνόρων, καθώς και μία ενιαία ανεξάρτητη Μακεδονία.
- Οι στόχοι αυτοί θα πραγματοποιούνταν με τη συνεργασία επαναστατικών και ακραίων προοδευτικών δυνάμεων, οι οποίες θα αγωνίζονταν και για τον εκδημοκρατισμό όλων των γειτονικών κρατών της Μακεδονίας και για την ένωσή τους σε μια μελλοντική βαλκανική ομοσπονδία.

Η αποδυνάμωση της VMRO

- Η πραγματοποίηση της συμφωνίας θα οδηγούσε πιθανότατα τα παρακλάδια της VMRO σε ενοποίηση και σε μετατόπιση της οργάνωσης προς τα αριστερά.
- Όμως, οι εκπρόσωποι της φιλοβουλγαρικής πτέρυγας, Αλεξαντρόφ και Προτογέροφ, αποκήρυξαν δημόσια τις υπογραφές τους μερικές μόνο εβδομάδες μετά τη δημοσίευση του Υπομνήματος.
- Η ενέργεια αυτή προκάλεσε σοβαρή κρίση αξιοπιστίας στους κόλπους της οργάνωσης.
- Η δραστηριότητά της περιορίστηκε ακόμη περισσότερο από τα μέτρα τα οποία έλαβε η γιουγκοσλαβική πλευρά στη συνοριακή γραμμή με τη Βουλγαρία, με στόχο να εμποδίσει την είσοδο στο έδαφός της τρομοκρατικών ομάδων από τη βουλγαρική Μακεδονία.
- Αποφασιστικό ρόλο έπαιξε και η απροθυμία του «μακεδονικού» πληθυσμού να εξακολουθήσει να παρέχει υποστήριξη στα σώματα της VMRO.

Το Μακεδονικό Ζήτημα στη δεκαετία του 1930

- Στη δεκαετία του 1930 δύο ήταν τα γεγονότα που επηρέασαν την κατοπινή πορεία στο μακεδονικό χώρο:
- Α) Το πραξικόπημα στη Βουλγαρία το 1934, όταν οι νέοι κύριοι της εξουσίας απαγόρευσαν τη δράση όλων των κομμάτων και οργανώσεων μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν και η VMRO. Έτσι, η οργάνωση περιορίστηκε στο ρόλο της διεθνούς τρομοκρατικής ομάδας
- Β) Η αλλαγή πολιτικής της Κομιντέρν στα μέσα της δεκαετίας του 1930. Η αρχική γραμμή, σύμφωνα με την οποία η Γιουγκοσλαβία ήταν ένα τεχνητό μόρφωμα το οποίο έπρεπε να διαμελιστεί στα συστατικά του στοιχεία είχε εγκαταλειφθεί. Προτεραιότητα είχε τώρα ο κοινός αγώνας κατά του φασισμού.
- Η υιοθέτηση της νέας γραμμής της Κομιντέρν από το ΚΚΓ έδωσε τη δυνατότητα να αναζητηθεί λύση για το Μακεδονικό Ζήτημα στο πλαίσιο μιας γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας, στην οποία η Μακεδονία θα είχε ισότιμη θέση με τους άλλους λαούς της Γιουγκοσλαβίας.
- Τη θέση αυτή υιοθέτησε επίσημα το 5^ο συνέδριο του ΚΚΓ το 1940, πράγμα που σήμαινε ότι η γιουγκοσλαβική Μακεδονία είχε πλέον στο πλαίσιο ενός ομόσπονδου γιουγκοσλαβικού κράτους το δικαίωμα να υφίσταται ως ανεξάρτητη ομόσπονδη δημοκρατία με ξεχωριστό εθνικό χαρακτήρα.

Η Βουλγαρία στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία

- Κατά τον Β΄ Π.Π. η Βουλγαρία, ως σύμμαχος του Άξονα, κατέλαβε το σλαβόφωνο τμήμα της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας ενώ το ΒΔ της τμήμα παραχωρήθηκε στην Αλβανία.
- Η Βουλγαρία ως δύναμη κατοχής επιδόθηκε στην πλήρη διοικητική αναδιοργάνωση και προσάρτηση των εδαφών αυτών.
- Αρχικά, η αποδοχή των Βουλγάρων από τον σλαβόφωνο πληθυσμό της Μακεδονίας ήταν ενθουσιώδης. Στην πορεία όμως, ο ενθουσιασμός μειώθηκε σημαντικά, καθώς οι Βούλγαροι δημόσιοι υπάλληλοι δεν διέφεραν από τους Σέρβους.
- Η εμπειρία του σλαβομακεδονικού πληθυσμού με τους νέους εξουσιαστές μείωσε σημαντικά τις φιλοβουλγαρικές του τάσεις και τον έκανε ανοιχτό στην αποδοχή μιας άλλης λύσης.

Το δεύτερο Ίλιντεν

- Η δομή της νέας, μεταπολεμικής και κομμουνιστικής Γιουγκοσλαβίας αποφασίστηκε στις συνεδριάσεις της Αντιφασιστικής Συνέλευσης Εθνικής Απελευθέρωσης της Γιουγκοσλαβίας (ANNOJ) στη Βοσνία , στο Μπίχατς το 1942 και στο Γιάιτσε το 1943.
- Ο «μακεδονικός» λαός θεωρήθηκε ισότιμος με τους άλλους νοτιοσλαβικούς λαούς και του αναγνωρίστηκε το δικαίωμα οργάνωσης αυτόνομου ομοσπονδιακού κράτους. Οι αποφάσεις αυτές ελήφθησαν ερήμην των εκπροσώπων της Μακεδονίας. Η υποστήριξη των αποφάσεων αυτών από τη Μόσχα θα ανοίξει το δρόμο για την υλοποίησή τους.
- Στις 2/8/1944 πραγματοποιήθηκε η πρώτη σύνοδος της Αντιφασιστικής Συνέλευσης Εθνικής Απελευθέρωσης της Μακεδονίας, που ανακηρύχθηκε σε ανώτατη νομοθετική και εκτελεστική αρχή του νέου κράτους και κήρυξε επίσημα τη δημιουργία της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, στο πλαίσιο της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας.
- Το γεγονός αυτό ονομάστηκε «δεύτερο Ίλιντεν» γιατί συνέπεσε με την επέτειο της εξέγερσης του Ίλιντεν.

Η συγκρότηση σε έθνος κατά το μοντέλο Hroch

- Ο Τσέχος ιστορικός Miroslav Hroch παρουσιάζει το μοντέλο μετασχηματισμού ενός μικρού λαού σε έθνος σε τρεις φάσεις:
- Α) Ακαδημαϊκή: παρατηρείται η εκδήλωση του ενδιαφέροντος λίγων, συνήθως μορφωμένων, ατόμων σχετικά με την ιστορία, τη γλώσσα και τα έθιμα της δικής τους κοινότητας. Το ενδιαφέρον εκδηλώνεται με την κατάρτιση συλλογών λαογραφικού, γλωσσικού και ιστορικού χαρακτήρα. Στη φάση αυτή δεν υπάρχει ακόμη οργανωμένο πολιτικό ή κοινωνικό κίνημα, ούτε διατυπώνονται «εθνικά» αιτήματα.
- Β) Αφύπνιση: εδώ είναι έντονη η πατριωτική προπαγάνδα για την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης και για τον προσεταιρισμό πολλών ακτιβιστών. Η μετάβαση από την πρώτη στη δεύτερη φάση πραγματοποιείται σε περίπτωση βαθιάς κρίσης της παλαιάς τάξης πραγμάτων, όταν οι παραδοσιακοί θεσμοί, η νομιμότητα ή οι αξίες καταρρέουν ή χαλαρώνουν.
- Γ) Μαζικό κίνημα: ένα εθνικό πρόγραμμα πολιτικών, πολιτισμικών ή κοινωνικών επιδιώξεων βρίσκει ευρύτερη απήχηση. Η ηγεσία του κινήματος περνάει από τους διανοούμενους σε επαγγελματίες πολιτικούς. Η απόκτηση κρατικής υπόστασης αποτελεί την προϋπόθεση για τη δημιουργία μιας νέας συλλογικής ταυτότητας.

Η εφαρμογή του μοντέλου Hroch στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία

- Στην περίπτωση της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας η πρώτη φάση του μοντέλου αυτού τοποθετείται χρονολογικά στις δεκαετίες πριν το 1893, η δεύτερη, διακεκομμένη και σε επαναλαμβανόμενες απόπειρες, στην περίοδο 1893-1944 και η τρίτη ξεκινά μετά τις 2/8/1944. Αφορμή για την έναρξη της γ' φάσης ήταν οι αποφάσεις της Κομιντέρν (1934) και του ΚΚΓ (1940) για τη δημιουργία ενός ξεχωριστού μακεδονικού έθνους και ενός ομόσπονδου μακεδονικού κράτους.
- Οι παράγοντες που επέτρεψαν την ανάπτυξη και την ολοκλήρωση της γ' φάσης είναι οι ακόλουθοι: α) το status quo των γιουγκοσλαβο-μακεδονικών συνόρων, β) η σχετική απομόνωση του κρατιδίου της Μακεδονίας στο πλαίσιο της Γιουγκοσλαβίας, λόγω της ρήξης Στάλιν-Τίτο και μια «αμυντική» στάση του κρατιδίου απέναντι στους γείτονές του, γ) το ΚΚΜ, το οποίο κατεύθυνε τη διεργασία του μετασχηματισμού και την κατάρτιση του εθνικού προγράμματος, δ) η προβολή της εθνικής γλώσσας, της εθνικής λογοτεχνίας, της εθνικής Εκκλησίας και της εθνικής ιστορίας.
- Οι συνθήκες που ευνόησαν την πραγματοποίηση της γ' φάσης ήταν: α) η έλλειψη πολεμικών συγκρούσεων για πάνω από 40 χρόνια, β) η υποχρεωτική δημόσια εκπαίδευση και η ύπαρξη ΜΜΕ που βοήθησαν στη γρήγορη υιοθέτηση και εκμάθηση της νέας γλώσσας και γ) η σχετική εκβιομηχάνιση και αστικοποίηση της χώρας.

Ιστοριογραφία

- Τη δημιουργία εθνικής παράδοσης ανέλαβε η ιστοριογραφία της ΠΓΔΜ, η οποία προβάλλεται σε βάρος όχι μόνο της Βουλγαρίας, αλλά και της Ελλάδας και, τελευταία, των Αλβανών.
- Στην ιστοριογραφική της απόπειρα διακρίνονται τρεις φάσεις:
- Α) αμέσως μετά τον Β΄ Π.Π. ο χρόνος γένεσης του μακεδονικού έθνους είχε τοποθετηθεί στη δεκαετία 1893-1903, δηλαδή από την ίδρυση της VMRO ως την επανάσταση του Ίλιντεν.
- Β) στη δεκαετία του 1950 η αρχή της κρατικής υπόστασης του ομόσπονδου κρατιδίου μεταφέρθηκε χίλια χρόνια πίσω, τότε που η περιοχή της Αχρίδας και της Πρέσπας αποτελούσε το κέντρο του Κράτους του Σαμουήλ (976-1018), το οποίο όμως η ιστοριογραφία των γειτόνων θεωρεί ως βουλγαρικό κράτος.
- Γ) στα τέλη της δεκαετίας του 1980 η αρχή του «μακεδονικού» παρελθόντος τοποθετήθηκε χρονικά ακόμη πιο πίσω, στον 4^ο αι. π.Χ., στην εποχή του Φιλίππου Β΄ και του Μεγάλου Αλεξάνδρου.
- Δ) Η φάση αυτή, σύμφωνα με την οποία οι σημερινοί «Μακεδόνες» παρουσιάζονται ως απόγονοι ενός λαού συγγενούς των Ετρούσκων και των Βάσκων, δεν φαίνεται προς το παρόν να έχει ολοκληρωθεί, διότι η σλαβομακεδονική πλευρά έπρεπε τα τελευταία χρόνια να ασχοληθεί με την αναβίωση της «Πλατφόρμας» της Αλβανικής Ακαδημίας Επιστημών περί ιστορικών δικαιωμάτων των Αλβανών στο χώρο της ΠΓΔΜ ως χώρου της ιλλυρικό-αλβανικής εθνογένεσης.

ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ-ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

- Στο χώρο της μετέπειτα Βουλγαρίας είχε διαδοθεί το χριστιανικό δόγμα πολύ πριν από την εγκατάσταση των Σλάβων και Πρωτοβουλγάρων σε αυτή την περιοχή.
- Μολονότι πολλές χριστιανικές κοινότητες είχαν διαλυθεί κατά τη διάρκεια των βαρβαρικών επιδρομών στους αιώνες 4ο-6ο, η παρουσία χριστιανών πιθανώς να διατηρήθηκε σε απόμακρες περιοχές και μετά την εποίκηση του χώρου αυτού από τους Σλάβους και Πρωτοβουλγάρους.
- Στη διάδοση του χριστιανισμού στους τελευταίους συνεισέφεραν αργότερα και οι βυζαντινοί μοναχοί και αιχμάλωτοι.
- Ενδεικτική είναι η περίπτωση του χάνου Κρούμου, ο οποίος το 813, μετά την εκπόρθηση της Αδριανούπολης, οδήγησε στη Βουλγαρία περίπου 10.000 χριστιανούς κατοίκους της πόλης αυτής αιχμαλώτους, όπως άλλωστε και η περίπτωση του εκχριστιανισμού του χάνου Τελερίγ (770-777).
- Η προσπάθεια των Φράγκων μοναρχών να επηρεάσουν πολιτικά, όπως και του πάπα της Ρώμης να διεισδύσει θρησκευτικά στη Βουλγαρία κατά τη δεκαετία του 860, προκάλεσαν την άμεση αντίδραση του Βυζαντίου, το οποίο δεν μπόρεσε να ελέγξει την επέκταση της παπικής επιρροής στη γειτονική αυτή χώρα.
- Το Βυζάντιο αντέδρασε στρατιωτικά και ανάγκασε τον Βούλγαρο ηγεμόνα Βόρη (852-889) να δεχθεί, το 865, τον προσηλυτισμό του ιδίου και του λαού του από το Βυζάντιο.
- Η εκδοχή αυτή του επίσημου εκχριστιανισμού είναι αποδεκτή από το μεγαλύτερο μέρος των ερευνητών. Ωστόσο οι πηγές επιτρέπουν την υπόθεση ο εκχριστιανισμός να οφειλόταν και σε άλλους λόγους. Ως εκ τούτου μπορεί να υπήρξε αποτέλεσμα της πειθούς που άσκησε η αδελφή του Βόρη, μια ένθερμη χριστιανή, ή ενδεχομένως ένα αντάλλαγμα για την παραχώρηση βυζαντινών εδαφών στη Βουλγαρία.

Ο Συμεών και οι φιλοδοξίες του

- Με την άνοδο του Συμεών στο θρόνο (893-927) απέκτησε η Βουλγαρία έναν ισχυρό ηγεμόνα, τουλάχιστον εφάμιλλο με τον Κρούμο.
- Οι σοβαρές στρατιωτικές αναμετρήσεις του Συμεών με το Βυζάντιο ξεκίνησαν μετά το θάνατο του βυζαντινού αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ', όταν ο διάδοχός του Αλέξανδρος (912-913) αρνήθηκε να συνεχίσει, σύμφωνα με την ισχύουσα βυζαντινο-βουλγαρική συνθήκη του 896, την πληρωμή χορηγίας στη Βουλγαρία. Η συμπεριφορά του Αλεξάνδρου έγινε αφορμή για έναν καταστρεπτικό πόλεμο μακράς διάρκειας (913-927).
- Ο Συμεών εξεστράτευσε κατά της Βασιλεύουσας, ωστόσο εκεί είχε στο μεταξύ δημιουργηθεί, λόγω του θανάτου του Αλεξάνδρου τον Ιούνιο του 913, μια νέα κατάσταση: ο θρόνος είχε περιέλθει, στον ανήλικο ακόμη Κωνσταντίνο Ζ', ενώ την αντιβασιλεία ασκούσε ένα συμβούλιο με επικεφαλής τον πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης, Νικόλαο Μυστικό.
- Οι διαπραγματεύσεις και η συνάντηση του πατριάρχη με τον Συμεών τον Αύγουστο του 913 τελείωσαν με την υπόσχεση για βασιλικό γάμο ανάμεσα στον νεαρό βυζαντινό αυτοκράτορα και μια κόρη του Συμεών. Ως πεθερός του αυτοκράτορα, ο Συμεών θα γινόταν συναυτοκράτορας και δημιουργός μιας βυζαντινοβουλγαρικής αυτοκρατορίας.
- Η πτώση όμως της αντιβασιλείας του πατριάρχη και η έριδα, των διάφορων διεκδικητών του βυζαντινού θρόνου οδήγησαν στην εγκατάλειψη των συμφωνημένων με τον Συμεών.
- Ακολούθησαν αλλεπάλληλες πολιτικές και στρατιωτικές αποτυχίες των Βυζαντινών.
- Ωστόσο, οι στρατιωτικές επιτυχίες του Συμεών και οι διπλωματικές προσπάθειες του Βυζαντίου οδήγησαν σε ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις.
- Το Βυζάντιο φαίνεται να αναγνώρισε στον Συμεών τη χρήση του τίτλου «βασιλεύς» (= τσάρος), αλλά μόνο στη βουλγαρική επικράτεια και χωρίς την προσθήκη «Ρωμαίων» (που ανήκε αποκλειστικά στον βυζαντινό αυτοκράτορα). Επίσης, επήλθε συμφωνία σχετικά με τη συνοριακή γραμμή ανάμεσα στα δύο κράτη.

Ο Σαμουήλ (976-1018)

- Το κέντρο του κράτους του Σαμουήλ ήταν αρχικά η Πρέσπα και αργότερα η Αχρίδα. Η τελευταία έγινε και η έδρα του προκαθημένου της βουλγαρικής Εκκλησίας.
- Το Βυζάντιο, από το οποίο απέσπασε ο Σαμουήλ την κυριαρχία ενός μεγάλου τμήματος των Βαλκανίων, αντιμετώπιζε τον τελευταίο με στρατιωτικές επιχειρήσεις, τις οποίες όμως συχνά διέκοπταν άλλες προτεραιότητες.
- Η τελική αναμέτρηση έγινε το 1014. Στην κλεισούρα «Κλειδί» στο δρόμο Σερρών-Μελενίκου ο βυζαντινός στρατός απέκλεισε εκείνον του Σαμουήλ.
- Η νεότερη βουλγαρική ιστοριογραφία αναφέρεται σε ένα εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα και ένα δυτικοβουλγαρικό κράτος.
- Η γιουγκοσλαβική και, προπαντός, η ιστοριογραφία της ΠΓΔΜ υποστηρίζουν ότι το μόρφωμα του Σαμουήλ ήταν ένα ανεξάρτητο κράτος. Η ύπαρξή του αποτέλεσε την αρχή του κρατικού βίου των Σλαβομακεδόνων και μιας ιδιαίτερης «μακεδόνικης» ιστορίας, ξεχωριστής από εκείνης των Βουλγάρων και Σέρβων. Αποφεύγουν μάλιστα τη χρήση του ονόματος «Βούλγαροι» και των παραγώγων του.
- Βασικό μειονέκτημα των επιμέρους αυτών εθνοκεντρικών παραλλαγών είναι ότι μεταφέρουν τη σημερινή έννοια του έθνους, του εθνικού κράτους και της συνολικής εθνικής συνείδησης στον Μεσαίωνα, γεγονός που αποτελεί κατάφωρο αναχρονισμό.
- Τέλος, οι βυζαντινές πηγές επιτρέπουν την ερμηνεία ότι οι Βυζαντινοί θεωρούσαν και αντιμετώπιζαν, μετά τη στρατιωτική υπόταξη των ανατολικών εδαφών της Βουλγαρίας το 971, τον Σαμουήλ και το στρατό του ως μία εσωτερική τους υπόθεση, δηλαδή ως αποστάτες και προδότες.

Η γέννηση του Β΄ Βουλγαρικού Κράτους

- Οικονομικού χαρακτήρα φαίνεται πως ήταν και πάλι οι αιτίες μιας νέας εξέγερσης των Βουλγάρων, η οποία, αυτήν τη φορά, τελείωσε με την επανάσταση του βουλγαρικού κράτους στα 1186-88.
- Τα εσωτερικά προβλήματα του Βυζαντίου και οι αποτυχημένες απόπειρες του αυτοκράτορα Ισαακίου (το φθινόπωρο του 1187 και την άνοιξη του 1188), καθώς και η παρουσία των πολυάριθμων και εμπειροπόλεμων Κουμάνων στο πλευρό των επαναστατημένων, ήταν στη συνέχεια τα στοιχεία εκείνα που έδωσαν τελικά τη νίκη στους στασιαστές.
- Η ανακωχή με τους στασιαστές αδελφούς επικυρώθηκε με την παράδοση στους Βυζαντινούς, ως ομήρου του μικρότερου τους αδελφού, του Καλογιάννη. Η πράξη αυτή σήμαινε ουσιαστικά την αναγνώριση, από την πλευρά του Βυζαντίου, του νέου κράτους, που εκτεινόταν μεταξύ Αίμου και Δούναβη.
- Γεννήθηκε έτσι το λεγόμενο Β΄ Βουλγαρικό κράτος με πρωτεύουσα την πόλη Τάρνοβο. Εκεί συστάθηκε και η αρχιεπισκοπική έδρα, της οποίας ο προκαθήμενος έστεψε τον Ασάν τσάρο των Βουλγάρων.
- Εξωτερικοί του αντίπαλοι υπήρξαν το βυζαντινό, το ουγγρικό και το σερβικό κράτος, τα οποία επίσης ακολούθησαν πολιτική εις βάρος των γειτόνων τους, όπως και ορισμένοι νομαδικοί λαοί.
- Στο εσωτερικό οι αποσχιστικές τάσεις των Βουλγάρων ευγενών (βογιάρων) αποδυνάμωναν το κράτος.
- Η πτώση του επήλθε, ωστόσο, από τους Οθωμανούς Τούρκους.

Η αρχή της εθνικής αφύπνισης

- Η πνευματική κίνηση, η οποία εμφανίζεται στους περισσότερους ευρωπαϊκούς λαούς κατά τον 18ο αιώνα, και για την οποία επικράτησαν οι όροι «εθνική αφύπνιση» και «παλιγγενεσία», χαρακτηρίζει και τη βουλγαρική κοινωνία, με χρονική όμως καθυστέρηση.
- Η διεργασία αυτή στη Βουλγαρία παρουσιάζει μερικές ιδιομορφίες και διακρίνεται σε τρία στάδια που συνδέονται μεταξύ τους.
- Η δημιουργία ενός νεοβουλγαρικού έθνους προϋπέθετε όχι μόνο την αντικατάσταση της θρησκευτικής συνείδησης από την εθνική, αλλά και την ύπαρξη μιας κοινωνικής ομάδας από Βουλγάρους, που θα πρωτοστατούσε σε αυτήν τη διεργασία της μετάλλαξης της κοινωνικής ταυτότητας από θρησκευτική σε εθνική.
- Οι προϋποθέσεις μιας τέτοιας αλλαγής άρχισαν να υφίστανται στη Βουλγαρία από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα: η ανάπτυξη του εμπορίου, η δημιουργία των πρώτων εργοστασίων και η κυκλοφορία των ιδεών του Διαφωτισμού οδήγησαν βαθμιαία στη διαφοροποίηση και διαστρωμάτωση του βουλγαρικού χριστιανικού πληθυσμού, έτσι ώστε να δημιουργηθούν οι κατάλληλες οικονομικές και πνευματικές προϋποθέσεις για να ξεκινήσει η διεργασία της εθνικής αφύπνισης και παλιγγενεσίας.

Τα χαρακτηριστικά της βουλγαρικής αφύπνισης

- Οι ιδιαιτερότητες του βουλγαρικού αυτού φαινομένου εντοπίζονται σε δύο σημεία:
- α) στο γεγονός ότι ο πολιτικός αγώνας στρεφόταν κατά των Τούρκων ενώ ο πολιτιστικός είχε ως στόχο την πνευματική κυριαρχία των Ελλήνων
- β) στη δυσκολία να προσδιρριστεί το κέντρο, το οποίο είτε λόγω θέσης είτε λόγω σημασίας θα αποτελούσε σημείο εθνικής αναφοράς και απ' όπου θα ξεκινούσαν οι προσπάθειες οργάνωσης του εθνικού αγώνα.
- Η ανάμνηση του Α' και του Β' βουλγαρικού κράτους, όπως και των τριών πρωτευουσών τους, είχε διατηρηθεί σε ασαφή και οπλωσδήποτε διαστρεβλωμένη μορφή μόνο στη λαϊκή επική ποίηση.
- Οι πολλές μετακινήσεις πληθυσμών κατά την Τουρκοκρατία είχαν ως αποτέλεσμα η διεργασία της αφύπνισης να πραγματοποιείται σε μεγαλύτερη έκταση από αυτήν του μετέπειτα νεοβουλγαρικού κράτους.
- Έτσι, σε μερικές περιοχές, όπως π.χ. στη Μακεδονία, στη Δοβρουσά ή στη Θράκη, η εθνική δραστηριότητα των Βουλγάρων ερχόταν σε αντίθεση με την αντίστοιχη άλλων λαών του χώρου αυτού, προδιαγράφοντας έτσι τις εθνικές συγκρούσεις του 20ού αιώνα στα Βαλκάνια.

Προσπάθειες για πολιτική ανεξαρτησία. Η συμφωνία του Αγίου Στεφάνου

- Η Ρωσία συνήψε με την Τουρκία μια προκαταρκτική συμφωνία στο προάστιο της Πόλης, τον Άγιο Στέφανο, τον Μάρτιο του 1878.
- Σύμφωνα με τους όρους της συμφωνίας αυτής προβλεπόταν η δημιουργία μιας αυτόνομης Βουλγαρίας με εκλεγμένο ηγεμόνα.
- Όμως η δημιουργία μίας τόσο μεγάλης Βουλγαρίας, που θα περιελάμβανε ολόκληρη τη Μακεδονία (εκτός της Θεσσαλονίκης και της Χαλκιδικής), θα άλλαζε το συσχετισμό δυνάμεων στα Βαλκάνια.
- Οι Δυτικές δυνάμεις, φοβούμενες ότι η Βουλγαρία θα αποτελούσε προγεφύρωμα της Ρωσίας για την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, δε δέχτηκαν την προκαταρκτική αυτή συνθήκη και την αναθεώρησαν στο Συνέδριο του Βερολίνου (καλοκαίρι 1878). Τα κατακτημένα εδάφη χωρίστηκαν σε τρία τμήματα: α) σε μία αυτόνομη, αλλά υποταγμένη στον σουλτάνο ηγεμονία, που θα εκτεινόταν μεταξύ Δούναβη και Αίμου, γνωστή στο εξής ως Βουλγαρία του Δούναβη ή Παραδουνάβια Βουλγαρία, β) σε μία περιοχή ονομαζόμενη «Ανατολική Ρωμυλία» υπό την εξουσία του σουλτάνου, την οποία σύμφωνα με το σύνταγμα της (τον Οργανικό Κανονισμό) θα κυβερνούσε ένα Διευθυντήριο πέντε μελών, γ) τα εδάφη γύρω από τις πόλεις Nis, Pirot και Vranja δόθηκαν στη Σερβία, η βόρεια Δοβρουτσά στη Ρουμανία, ενώ οι υπόλοιπες περιοχές παρέμειναν τουρκικές.
- Στην ουσία η Βουλγαρία του Αγίου Στεφάνου παρέμεινε ένας μύθος, στην πραγματοποίηση του οποίου ελάχιστα πίστευαν οι δημιουργοί του, διότι η εφαρμογή της προϋπέθετε παραβίαση συνθηκών που η ίδια η Ρωσία είχε συνάψει με τις Δυτικές δυνάμεις.

Οι Βογόμιλοι

- Τον 10ο αιώνα εμφανίστηκε στη Βουλγαρία η αίρεση των Βογομίλων. Την ονομασία της πήρε η αίρεση αυτή από το όνομα του ηγέτη της του Βογομίλ.
- Πρόκειται για μια δυϊστική διδασκαλία, σύμφωνα με την οποία στον κόσμο υπάρχουν δύο θεότητες. Ο ορατός και γήινος κόσμος είναι δημιούργημα της κακής θεότητας, ενώ ο ουράνιος κόσμος της καλής.
- Οι Βογόμιλοι, συνεπώς, δεν αναγνώριζαν τον υλικό κόσμο, αρνούσαν τα λατρευτικά σύμβολα, τον πλούτο, την υπακοή προς τους ανωτέρους και γενικά δεν αναγνώριζαν την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων. Η στάση τους αυτή, καθώς και η δημιουργία ενός δικού τους συστήματος ηθικών και θρησκευτικών αρχών και αξιών, ερμηνεύεται ως αντίδραση των κοινωνικά αδικημένων και άπορων στρωμάτων της Βουλγαρίας προς την καθεστηκυία τάξη. Οι συνεχείς πόλεμοι επί Συμεών, η αύξηση της εκκλησιαστικής παρουσίας και δύναμης και οι υπερβολικές οικονομικές απαιτήσεις σε βάρος του λαού είχαν οξύνει τις κοινωνικές αντιθέσεις και την αντιεκκλησιαστική τάση.
- Οι ρίζες της αίρεσης του Βογομιλισμού ήταν η διδασκαλία των Παυλικιανών, που έφεραν στα Βαλκάνια οι αρμενικοί και συριακοί πληθυσμοί.
- Αυτούς τους είχε μεταφέρει από τη Μικρά Ασία και τους εγκατέστησε στη Θράκη ο βυζαντινός αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ε' στο δεύτερο μισό του 8ου αιώνα, προκειμένου να πυκνώσει το βόρειο σύνορο της αυτοκρατορίας με εμπειροπόλεμο πληθυσμό.
- Οι Βογόμιλοι συνέχισαν τη δράση τους αργότερα και στο Β' βουλγαρικό κράτος.
- Οι Βογόμιλοι διώκονταν από την επίσημη Εκκλησία και γι' αυτόν το λόγο ελάχιστα από τα γραπτά τους κείμενα έχουν διασωθεί. Πληροφορίες για τις δοξασίες και τη δράση τους αντλούμε μόνο από τα έργα των αντιπάλων τους, όπως π.χ. από το *Λόγο κατά της αιρέσεως των Βογομίλων* του Βούλγαρου ιερέα Κοσμά (τέλη του 10ου και αρχές του 11ου αιώνα) ή από τα συνοδικά κείμενα.

Η Εξαρχία

- Η περίοδος της εθνικής αφύπνισης έφερε στο προσκήνιο και το εκκλησιαστικό ζήτημα καθώς και εκείνο της παιδείας.
- Μόλις στις αρχές του 19ου αιώνα η συνειδητοποίηση ότι μία βουλγαρική Εκκλησία, που θα παίζει το ρόλο του εθνάρχη, θα ενισχύει τη χρήση της ντόπιας γλώσσας, θα υποστηρίζει την εθνική παιδεία και την παλιγγενεσία του έθνους, θα καταστεί κοινή πεποίθηση.
- Ωστόσο, αρχικά οι ενέργειες των Βουλγάρων προς αυτή την κατεύθυνση δεν είχαν επιτυχία, διότι έως τη δεκαετία του 1860 η Ρωσία φοβόταν τη διάσπαση των ορθοδόξων και υποστήριζε το Οικουμενικό πατριαρχείο, αν και το προέτρεπε να προβεί σε κάποιες υποχωρήσεις προς τους Βουλγάρους.
- Την αλλαγή της στάσης της Ρωσίας στο σημείο αυτό προκάλεσε η εκμετάλλευση από τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, μέσω του τάγματος των Λαζαριστών, της σύγκρουσης των Βουλγάρων με το Πατριαρχείο. Με την υπόσχεση της βοήθειας εκ μέρους του πάπα και της Γαλλίας, παρέσυραν οι Λαζαριστές τους Βουλγάρους να υπογράψουν στα τέλη του 1860 πράξη προσχώρησης της βουλγαρικής Εκκλησίας στην Ουνία.
- Η πράξη αυτή σήμανε την ενεργό πλέον ανάμιξη της Ρωσίας στη βουλγαρο-πατριαρχική διένεξη, ιδιαίτερα όταν ανέλαβε πρέσβης της Ρωσίας στην Κωνσταντινούπολη ο σλαβόφιλος Νικολάι Ιγνάτιεφ.
- Στη συνέχεια δεν έλειψαν προσπάθειες συμβιβασμού και σχέδια επίλυσης της διένεξης και από τις δύο πλευρές, χωρίς ωστόσο να καταλήξουν τελικά σε ένα κοινώς αποδεκτό αποτέλεσμα.
- Τη λύση έδωσε το τουρκικό φερμάνι (28.2.1870), με το οποίο ιδρύονταν η Βουλγαρική Εξαρχία.
- Δύο χρόνια αργότερα (16.2.1872): εξελέγη έξαρχος, ο οποίος προέβη και σε διορισμούς μητροπολιτών και επισκόπων.
- Το Οικουμενικό πατριαρχείο δε συμβιβάστηκε με τα δεδομένα αυτά και κήρυξε τη Βουλγαρική Εκκλησία σχισματική. Το σχίσμα κράτησε έως το 1945.